

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK :

PÉTERFI DÉNES ÉS KOVÁCS JÁNOS.

XXVII. ÉVFOLYAM.

1892.

Január—Február.

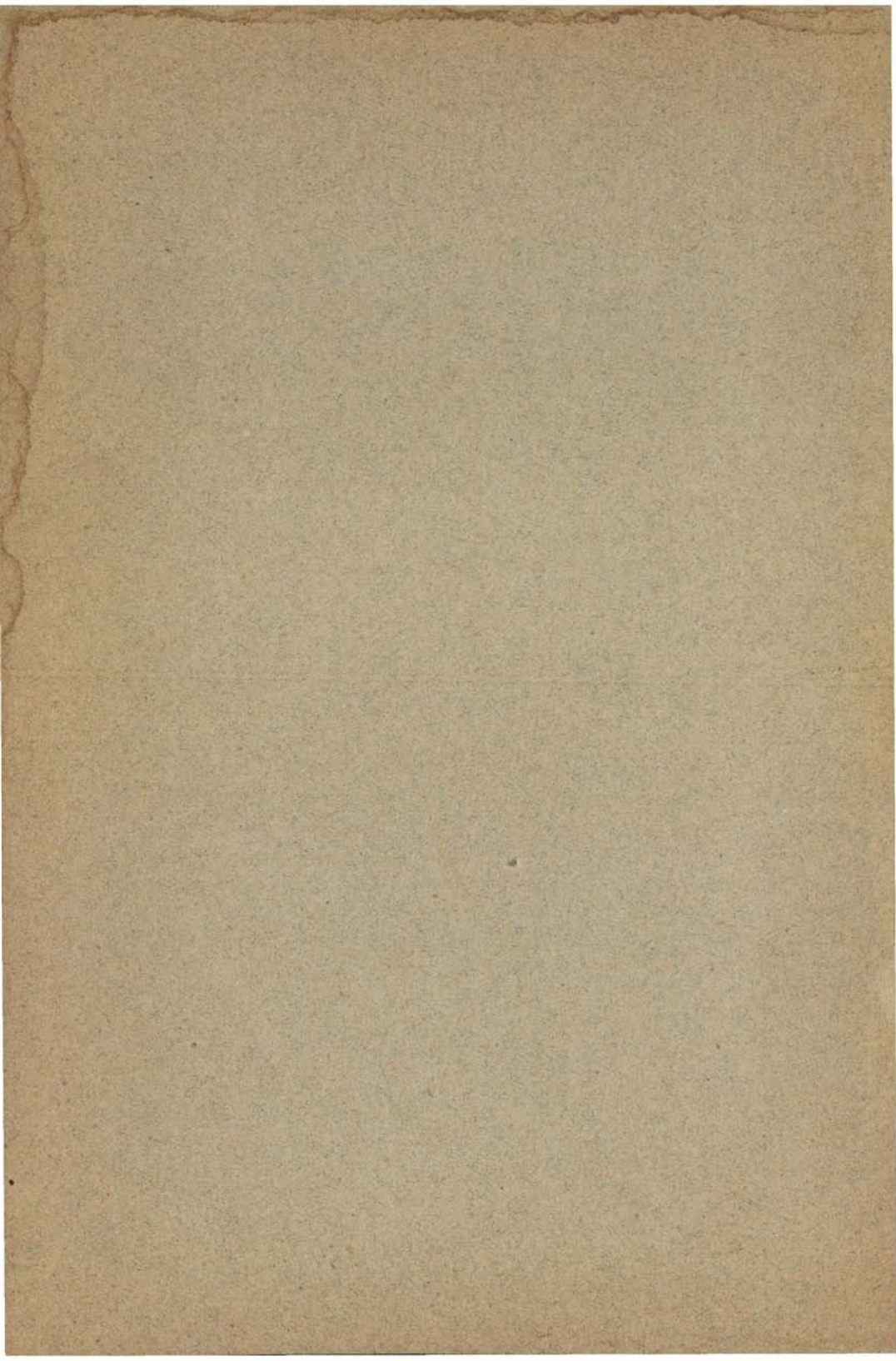
1. füz.

TARTALOM:

Az illusio. ÉJSZAKI KÁROLY.	1.
Adalékok a keleti nyelvek, irodalmak és utazások történetéhez. GRÓF KUUN GÉZA.	7.
Dávid Ferencz Debreczenben. KANYARÓ FERENCZ.	12.
Plutarchos vizsgáló levele. DR. BRASSAI SÁMUEL.	19.
Ima Kovácsi Antal tanár és egyh. közig. jegyző koporsójánál. FERENCZ JÓZSEF.	25.
Brassai Sámuel alsó-szt. mihályfalvi pap levelei Sebes Pál torocz- kői isk. igazgatóhoz	28.
Szabó József debreczeni jóttevőnk emléke. PÉTERFI DÉNES.	32.
Ima csepások idején. RÉDIGER GÉZA.	35.
Magyar Történeti életrajzok. (Könyvismertetés). DRs.	36.
Párisi levél. CHARRUAUD.	42.
Kovácsi Antal †.	48.
Dr. Berde Áron †.	49.
Gyöngymondatok. Közli Kiss MIHÁLY.	50.
Irodalmi értesítő. 52.	
Különfélék. 54—58.	
Aranykönyv. 59—64.	

KOLOZSVÁRT,

AJTAI K. ALBERT (MAGYAR POLGÁR) KÖNYVNYOMDÁJA.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVII-ik évf.

Január—Február. 1892.

1-ső füzet.

AZ ILLUSIO.

Hogy mi légyen az *illusio*, azt magyarul egy szóban kifejezni nehezebb, mint az az első pillanatra mutatkozik, sőt tán lehetetlen.

Az *illusio* latin szó, s annyira általános értelemmel bír, hogy annak a tárgy vagy körülmény, melyre alkalmazva van, s melylyel ennek folytán concret fogalmat alkot, adja meg tulajdonképpen értelmét.

Szószerint az *illusio* magyarul „önmegjátszás“-nak volna mondható, de e kifejezés nincs használatban, sőt nem is illik minden értelemre, melylyel az a latinban bír; — „önámitás“-nak, „ámulat“-nak, „tévedés“-nek, „csalódás“-nak, „képzület“-nek, „káprázat“-nak is lehetne mondani, de ezek sem mindenkor találunk. — Annyi bizonyos, hogy egybefoglaló értelme csak is oly magyar szó által volna visszaadható, mely az alanyt érti szenvedőnek, jöllehet a tárgy is hozzájárul, hogy az értelemnek keletkező functioja tévutra vezettessék.

Ha az *illusio* értelmét körülírva határozzuk meg, úgy az a valónak képzeletben megváltozott, tehát nem helyes felfogásából áll. Ebben van magyarázata a fentebbi állításnak, mely szerint az illusióban az alany a szenvedő, mint ki a valót eszményesíti, és a tárgy a cselekvő, mint mely az eszményit valónak tünteti, — a mi egyre megy és az elmélet helyességét igazolja.

Az *illusio* nem csak *physikai* tárgyaktól, de *szellemiektől* is nyerheti benyomásait. Keletkezhetik az anyagi tárgy befolyása nélkül teljesen szellemi kiindulásból, sőt a valóságban teljesen nem létező, tehát tisztán képzelt tárgyból. — Ilyenek az ábrányok, eszményképek, csalképek, tetszképek (phantasmagoriák, phantomok, a hallucinatiók) sat. — melyek a látónak mind oly képeket mutatnak, melyek a valóságban nem léteznek. Az élénk, izgatott, tulcsigázott szellemnek ily functioja kelti a legteljesebb, legextravagansabb illusiot.

A *physikai*, vagy mondjuk anyagi tárgyból kiinduló illusio is erős *képzelő*dést, vagy ha jobban volna mondva: *képzületet* vesz igénybe. Ez a valóságban létezőt fogja ugyan fel, de ezt nem valódi, hanem képzelt minőségben látja. Az ily felfogásból ered a *csalódás*, melyet az alany vagy soha vagy ritkán, de mindig későn vesz észre. S ha

épen megtörténik, hogy észrevette, következik a *kiábrándulás*, vagy is az illusio szétfoslása. Ily fajta illusio a valónak eszményítése, a valónak más színben, más alakban látása, stb.

Okra nézve a szellemi eredetű illusio a belhatás szüleménye, míg a physikai a külhatásé.

Az illusiot *lélektani* tekintetben is taglalhatjuk, a mennyiben az *érzelmekből* nyeri kiindulását. Levén pedig az érzelmek három-félék, névszerűint: *érzékiek*, *értelmiék* és *erkölcsiek*, az illusio minősége is attól függ, hogy ez érzelmek melyikéből keletkezik, — vagy megfordítva, hogy melyféle érzelemre teszi a tárgy a hatást.

Leggyakoribbak az illusiok, melyekbe bennünket *érzékeink* visznek. Az érzékek azon csudálatos szerkezetű önmozgásu gépnek, az emberi testnek, oly szervei, melynek közvetítő functioja által jut az ember mind annak tudására, megismerésére, a mi rajta kívül létezik. Mi természetesebb tehát, minthogy ezen a véralkat, idegrendszer, épség, sőt kültényezőök befolyása alatt álló, tehát gyarló közvetítőök keltik az alanyban a téves, visszás, fonák érzéki érzéseket. — Az érzék hamis, vagy hibás működése vezet az alanyt a fonák észlelésre, s ennek szüleménye aztán tárgyilag a *csalkép*, s alanyilag a *káprázat*. S ez mind az illusio általános fogalmába esik.

Igy áll az *értelmi* érzelmekkel is; — való, hogy itt a felfogások az ész retortáján mennek át, de épen az ész az, mely eredeti, lehet helyes, eszmejárásával bele téved az ál, a hamis okoskodásba, s kelti a *téveszmét*, mely az értelmet oda vezet félre, hogy a hamis conclusiót helyesnek tartja. — Ha az alanyt saját és őszinte okoskodása önként vitte a téves meghatározásba, úgy ez: *önámitás*, *ámulat*, *csalódás*, — ez aztán a valódi, a *passiv* illusio, — mert beltényező okozza. — De ha ez egy másik-, vagyis kültényezőőtől származik, s a fogalomban szereplő anyag, vagyis tárgy a szenvedő, úgy az értelmi érzelem ezen másik-, vagyis kívül álló által vezetetik tévedésbe, s ekkor elő áll: az *áttatás*, *ámitás*, *rászedés*, *csalás*; — ez is mind illusio, de *activ* illusio. — A tévokoskodásban a sophisma, a paradoxon, s a hasonló fogások az e fajta illusioinak a példái, — ezek aztán a *logikai illusiok*.

Az elme különben okoskodás nélkül is bele téved az illusioikba. A képzelet erőt tud venni az okszerű következtetéseken is, hogy ne a szunnyadó elmén, miből ered, hogy az okszerűségek elhátrálnak, s a képzelet veszi át az uralmat az eszmén. Ez aztán az illusio, mely Kant tiszta és ép eszét is kiveti sodrából, és a *téveszmében* nyilatkozik. Igy származik, hogy bölcssek, természettudósok, sőt mathe-

matikusok, encyklopedisták, mi több: materialisták képesek voltak *babonásak* lenni. Pedig a babona a legvastagabb illusio, — az illusio netovábbja.

Az *erkölcsi* érzelmek sem mentek az illusióktól, mert ezek az ethika, a vallás, a műveltség, sőt az esélyek befolyása alatt állnak, tehát ephemer hatásokból is keletkezhetnek. Az erkölcsi felfogásokat csakugyan az egyén műveltségi vagy vadsági foka, tisztább vagy vadabb vallásossága, vagy épen vallástalansága, ethikai érzéke, s e hensőségeken túl számtalan féle külokok határolják.

Az *érzések* természetök szerint tekintetve két kategóriába soroztatnak, a mint azok vagy *indulatok*, vagy *szenvedélyek*.

Az *indulatok*, melyeket különben az érzés épsége, szelidebbsége, és indokoltabbsága jellegez, e jelleg daczára tévedésbe vezethetik az embert, p. o. alapja lehet a szeretetnek, hogy a tárgyát jónak, a szerelemnek, hogy tárgyát szépnek, a tiszteletnek, hogy a tárgyat becsületesnek tartjuk, de feltevésünk nem való. Így járhatunk a haraggal, gyűlölettel, utálattal, irigységgel, stb., hogy nincs alapja, feltevésünk csalódás. Ez az *indulatok illusioja*.

A *szenvedélyek* tulajdonképpen az indulat tultengései, s a meny nyiben minden szenvedély már magában kisebb-nagyobb mérvű lélektani kór (betegség), s jellege, hogy az indokolatlanságba, sőt oktalanságba ragadja magát, vagy nem a valón vagy annak tulzásain alapul. Tehát szenvedély nem is lehet illusio nélkül, sőt néha annak a legvadabb neme. Tehát a szenvedély *már magában illusio*.

Az *ethika* a bölselem erkölctana levén, természetes, hogy doctrináit is az ész határozza meg, — tehát az erkölcsi érzelmek egyttal értelmiak levén, illusioik is azonosak és közösek. Az ethika különben csak a művelt ember erkölctana lehet, a vadembert nem érinti.

Az erkölctannal a *széptan* áll rokonságban annyiban is, hogy az ethikát az értelem aestheticájának, s az aestheticát az érzék ethikájának mondhatjuk. A széptani érzelmek, mert inkább érzékiek, inkább is áldozatai az illusionak, mint az erkölcsiek, különbség az, hogy ebben az erényesnek összetévesztése a bűnössel, s amabban a szépnek a rúttal s viszont, képezi az illusiot, s mind a kettőben közösen a nemesnek az aljassal, s a jónak a rosszal.

A széptaniak közé tartozik, de külön értelmezés alatt áll az *illusio a művészetben*, mint mely ebben műszó. — Erről alább külön szólnunk.

Különlegesek azon illusioik, melyek a *vallási érzelmekből* áradnak.

A vallás, melyben minél több a mythikai, a transscendentalis, a megfoghatatlan, az ábrándos, annál bőségesebb forrása az illusionak. Itt az értelem uralmát a mythika s egyéb mondottak iránti fogékonyság legyőzi, s *balhítet, vakhítet, pietismust, bigottságot, rajongást* kelt. Ezek az illusionak oly nemci, melyek rendszerint megrögzöttökké válnak. Itt legyen általánosságban megemlítve, hogy a *mania* sem egyéb, mint legmegrögzöttebb, és legsubjectivebb illusio.

A vallási illusiok is azonosak néha a hallucinációval, phantasmagoriákkal, midőn a csalódó *tetszképeket, csalképeket*, azaz oly képeket lát, melyek vagy nem is léteznek, vagy ha léteznének is, de nem láthatók. — Hányan látták már a megtestesült Máriát, vagy csak képét forrásban, kutban, faágak közt, sziklazugban stb. jelen lenni? — s hányan hiszik valónak ezen általuk soha sem látott megjelenést? — Az orleansi szűz kora előtt, és óta hánynak jelent meg kivált Franciaországban a Madonna? — Az ily *visiók* sem egyebek hallucinaciónál, ébren, vagy szunnyadékony állapotban látományozott álmoknál.

A vallásiakhoz hasonlitanak a *spiritistikai* illusiok, melyek sűrű és sikeres leleplezések daczára tartják magukat. A mythikai, a czimzetes tulvilági, az egylátásra megfoghatatlan ragadja a meglepettet és eredményezi a szenvedő *bolonddátételt*.

Léteznek még a *politikai*, s az utóbbi időben felmerült *socialistikai* illusiok; — ritkán önkeltűek, többnyire külbefolyás révén keletkeznek. Hajszára vezetik hiveiket *utópiák* után. Többnyire meddő e harc, fanatismussá fejlődhetik, mely az emberiségre ép oly veszedelmes, mint a vallási, sőt veszélyesebb, a mennyiben a vallási rajongás erkölcsi eszközökkel is, emez azonban többnyire csak erőszakkal engedi magát mérsékelni.

A *tudomány* sem ment az illusioktól, egyedül a tiszta mathesis képez kivételt. — Az illusiok a tudományban azonosak azokkal, melyekről az *értelem* rovatában szóltunk. — Illustratio gyanánt s például szolgáljon Dr. Koch óriási illusioja a tuberculin feltalálásával, mely áttejédt — mondhatni — az egész világra. — Heine midőn a német alapos tudományosság netovábbját: „Hegel philosophiáját“ francziára fordította, — azon meggyőződésre jutott, hogy a német nyelvnek természetében fekvő azon sajátsága, mely szerint határozóknak látszó kifejezései némelykor kisebb-nagyobb mérvű határozatlanságokat foglalnak magukban, a szabatos franczia nyelvre át nem vihető, tehát, hogy a fordítás merő képtelenségeket állít elő, — három évi fáradságos munkáját a kandalló tüzebe dobta. — E szerint

a tudományba még az által is beférkőzik az illusio, hogy ugyanazon tétel, mely egyik nyelven kifejezve helyesnek látszik, egy másik nyelven képtelenség.

Végül hagyjuk az illusiot a *szépművészetekben*. Ezekben a fő-tényező az illusio, s a művel annyira együttességben áll, hogy nélküle a mű jellegét veszti; — ezen illusio abban rejlik, hogy valamely érzékünk által bennünk keltett lendület vagy hangulatnál fogva azon képzeletnek engedjük át magunkat, hogy a valónak utánezatában magát a valót észleljük, és ezzel mintegy *önkéntes, öntudatos csalódásban* ringatjuk magunkat. Különben e tárgyban érzékeinket illetvén a *functio*, az áll, a mit az érzéki illusiokról előadtunk.

Ezzel elmondtam volna mindazt, a mit magamtól — köznyelven szólva — mintegy ujjaimból szopva az illusiokról elmondani tudtam, csupán a szépművészeti illusiora nézve, mint melynek a széptanban e viszonyában különleges értelmezése van, véltem a feladat helyes megoldása végett kívánatosnak, hogy kutforrást keressek. Találtam is, és pedig a német alaposságnak, észjárásnak, és dialectikának jeles példáját. Szabad legyen, miután lefordításával vesződtem, hogy az kárba ne vesszen, és curiosumkint is azt szóról-szóra türelmet kérve idézni.

„Az *illusio* a szépművészetben azon csalódást jelenti, melynek befolyásakint az ember magát azon kellemes képzeletnek engedi át: mintha az előadott (mutatott ábrázolt) maga a tárgy volna, jóllehet tudja, hogy a valónak csak utánezott képével van dolga. Csak akkor aesthetikai, ha a szépnak ábrázolására szolgál eszközzel, s nem czélja a látszólagost felcserélni a valóval.“

„Ez okból használunk szinpadi előadásokhoz nem valóságos fákat, vizeket, házakat stb., hanem oly mesterséges eszközöket, melyek ugyanazon természetes tárgyak képét keltik bennünk, és bizonyos széptani illusioba visznek bennünket. Főoka a tetszetőségek azon közreműködésből ered, melyre fantáziánk magát kihívott-nak érzi, a mennyiben ingert nyer arra, hogy magát bizonyos nemesebb alakok, jobb hangzású beszéd, érdekesebb találkozások, vagy jelentőségesebb események érzéki környezetébe álmodja bele, mint minőket a mindennapos jelenségek nyújtani képesek.“

„Az illusionak minden művészetben, kivált a képzőben és előadóban bőven meg van a mozdtere. Így p. o. egy dalműben vagy oratoriumban a karok, dalok, recitativák annál inkább hatnak érzékeinkre, minél jobban lesz felkeltve azon illusio, hogy az ének e hatalma és bája (bűvölete) nem mesterségesen választott eszköz,

hanem közvetlen és tartozkodástalan kifejezése a magát a saját túllendületes bőségében kifejező természetnek.“ — Idáig az én kútforrásom, mely tárgyát valóban megvilágítja.

De térjünk el ettől, sőt búcsuzzunk el az unalmas abstract és elméleti tárgyalásoktól is, s inkább mondjunk példákat arra, hogy mi minden lehet illusio a közéletben.

Illusio az, ha valaki

a csigát gyorsvonalnak,

a békát madárnak,

a főtt rákot tábornoknak,

a kopót operaénekesnek,

a medvét naivának,

a csacsit barometrumnak,

a kecskét kertésznek,

a kappant napórának,

a bagolyt tudósnak,

a czinegét poetának,

a gyűszüt bazilikának,

a csillagokat szt. János bogaraknak véli.

Illusionak esik áldozatul az is,

ki másnak ás vermet, és maga esik bele,

ki lefekvéskor az ágyba felöltőjét fekteti, s a fogasra magát akasztja, — még jobban, ki az ágyba az égő gyertyát fekteti s magát elfujja,

a ki mindazokat prófétáknak tartja, kik asztalról állva hirdetik az igazságot, a jobb jövőt, és hetet-havat ígérnek, és hiszi, hogy az mind teljesül,

ha a t. közönség azt hitte, hogy itt az illusioról mulatságos dolgokat fog hallani, ez aztán az igazi illusio,

végül

a ki untatásig beszélt az illusioról, s túladdott mindenen, a mit az illusioról tudott, s azt hiszi, hogy ezzel egyuttal egész életére túladdott minden illusion.

ÉJSZAKI KÁROLY.

ADALÉKOK A KELETI NYELVEK, IRODALMAK ÉS UTAZÁSOK TÖRTÉNETÉHEZ,

— hazai történetünkre s nemzeti irodalmunkra való vonatkozással. —

ELSŐ RÉSZ.

A byzanti birodalom befolyása hazánkra nemcsak a művészetre és iparra szorítkozik, hanem kiterjed a szellemi élet legfőbb nyilatkozataira a vallás és államalkotmány terén; e befolyás világos nyomait előtűnteti nyelvünk szókincsének néhány görög eredetű szava, melyekkel elődeink a művelődésnek némely onnan vett elemeit neveztek meg. Constantinus Porphyrogenitus mint fontos eseményt említi, hogy Árpád egyik unokájának fia: *Termas* (Turkia harmadik fejedelmével és karkhaszával, Bulcsúval Konstantinápolyba jövén, a byzanti udvar vendégbarátjává lett (φιλος).¹⁾ A byz. *Bolesodés* alak e név *Bulsoudi* alakjával egyazon, mely II. Béla király egy 1138-ban kelt okmányában fordul elő: *In alia villa Kalsar Tascadi, Bulsoudi* stb.,²⁾ Βουλτζούς pedig a magyar krónikák *Bulchu* alakjával egyezik.³⁾ A *Karkhasz* (Kállay szerint *Karkhan*) méltóság név volt a magyaroknál s birói hivalt jelentett s úgy látszik, örökös hivatal volt, mert Constantinus nyilván mondja, hogy Bulcsú Karkhasz fija Kálé-nak, a ki szintén Karkhasz volt.⁴⁾ A byzanti császárok a magyarokhoz intézett leveleiket a Turkok archónjaihoz (ἄρχων) intézték, világos jelölül annak, hogy a vezérek korában, az állami forma szövetésg volt, közös hadi fővezérrel, de nem közös fejedelemmel.⁵⁾ Egy ilyen *archón* volt Bulcsú. Skylitzes Cedrenus és Zonaras szerint kevéssel Bulcsú után a turkok egy másik fejedelme, Gyula szintén a császári

1) L. „de adm. imp.“ 40. f.

2) I. „Mon. Eccl. Strig.“ I. k. 89-dik lapján.

3) L. a „Gesta Hungarorum“ II. k. első fejezetében..

4) I. László király törvénykönyve III. decretumában, a mint az fennmaradt számunkra, *Karkhasz* helyett hibásan *Sarkhasz* áll.

5) L. Szalay László „Magyarország története“ I. k. 51. l.

városba jön és ott megkeresztelkedik, innen hazamenvén, egy *Hierotheus* nevű szerzetest vitt magával, kit Theophylactus pátriárka avatott fel Turcia, azaz Magyarország püspökének.¹⁾ Hierotheus Gyulát Erdélybe kísérte s a keresztény egyház itteni szervezetének alapját vetette meg, mert azok a keresztény dákok, kikről Tertulianus karthagói presbyter (megh. 220-ban) „adversus Judaeos“ cz. k. következő helyén emlékezik: „Loca Christo vero subdita sunt inter alia Sarmatarum, Dacorum, Germanorum et Scytharum, in quibus omnibus locis Christi nomen — — — regnat,“ moesiai dákok voltak a Duna jobb partján, a kik közt a kereszténység korán terjedt el. Hierotheus működésének — írja Hunfalvy Pál — semmi látható nyomát nem mutatja a történelem; nincsen igyekezet se a bolgároknál se a görögöknél a syrmiumi püspökség feltámasztására, pedig Hierotheusnak még inkább kellett és lehetett volna arra törekedni, mint Pilgrim a lorchi érsekség feltámasztására törekedett.“²⁾ A *Gyula* név talán a *Dula*-val egyazon s a. m. a török *jilao*, *jilau*.³⁾ A csiki székely krónika több helyén találunk említést még első királyunk István uralkodása előtt való időből az ős valláshoz ragaszkodó és a keresztény hitre tért székelyek közt kitört beháborgásokról. Constantin arról is értesít, hogy a byzanti udvar egy *Gabriel* nevű papot küldött a magyarokhoz követségbe.⁴⁾ Botond, Zsolt egyik vezére, már nem oly békés szándékkal vonult Konstantinápoly alá, mint Bulcsú és Gyula, hanem 934-ben azon magyar vitézek közt volt, kik a byzanti birodalom fővárosáig behatván, falait ostromolni készültek, mikor Romanus Lacapenus császár egy Theophanus nevű patriciust küldött hozzájuk, ki szép szóval és ajándékokkal őket megengesztelte.⁵⁾ A Botond vitéz tetteiről szóló hagyományt, mely nevéhez a konstantinápolyi hadi csiny alkalmából fűződik, Thuróczi tartotta fenn számunkra. A Csaba vezérről Kézai Simonnál előforduló hun mondának magyar variánsát Béla király névtelen jegyzője krónikájának XLV-ik részében olvassuk némely változattal. *Zuardu*-ról ugyanis az mondatik, hogy külföldön házasodott s a byzanti birodalom területéről többé nem tért haza, sőt a kíséretében levő magyarok még halála

¹⁾ Jeles tudósunk Bartal György Theophylactus neve helyett hibásan *Theophylus, urbis illius Pontifex*-et irt l. Comment. stb. §. 56., a 164-ik lapon.

²⁾ „Magyarország Ethnographiája“ a 312-dik lapon.

³⁾ L. Nagy Géza „Árpádkori személyneveink“ cz. értekezését a „Turul“ IX. k. 3-dik füzetében.

⁴⁾ L. „de adm. imp.“ 8-dik fejezetét.

⁵⁾ L. Cedrenusnál s György barát krónikája folytatójánál.

után is az általa lakott vidéken maradtak s ezért „ostoba népek“ neveztetek a görögök által, mert a mikor már senki se kötelezte a külföldön való maradásra, még sem tértek haza: „Et ideo dictus est *soba* secundum grecos, id est stultus populus (*sobamogera*), quia mortuo domino suo uiam non dilexit redire ad patriam suam.“ Zuardu Hülek fia volt, a ki Árpád anyjának bátya vala. — Géza vezérnek, I. István király atyjának idejében az egykori Bruno szerint a kereszténységnek még csak árnyéka látszott Magyarországon. — A Szt.-Gellérthegy legendájából tudjuk, hogy Ahtum a görög egyház hive lévén, „in urbe Morisena“ keresztelő Szt. János tiszteletére monostort épített s abba görög szerzeteseket hozott. István király ezeket innen 1030-ban, midőn a csanádi püspökséget alapította, Oroszlánosra telepítetté. ¹⁾ — Dicső emlékü I. István királyunk, mint a „Legenda minor“ III-dik fejezetében olvassuk, Jeruzsálemben is alapított monostort s azt ellátta minden szükségességekkel: „Jerosolimis etiam in monasterio quod construxerat, monialium conuersationem destinauit, quibus simili dispositione necessaria preparauit.“ Konstantinápolyban Szt. István diszes templomot építtetett s e templom minden szükségleteiről gondoskodott, mint a hogy ezt a „Legenda maior“ IV. fejezetében következőkép mondja: „ipsam quoque constantinopolim beneficiorum munere nisi priuatum (talán *non priuauit*), quam ecclesia mirifici operis cum omnibus necessariis suis donauit.“ István király 1011-ben a veszprémi völgyben görög apácák számára kolostort alapított s azt görög nyelvű oklevélben fekvőségekkel s jövedelmekkel gazdagítá. E szöveg tudós hellenistánk Télfy Iván tisztelt barátom olvasása szerint így kezdődik: Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐντέλλομαι ἐγὼ Στέφανος χριστιανὸς, ὁ καὶ κρᾶλ πάσης Οὐγγρίας ποιῶντα καὶ διοικοῦντα, καὶ καταστένοντα τὸ μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ μητροπολίτου, τὸ εἰς τῷ Ἰεσπρέμ κ. τ. λ. ²⁾ „Az atya, fiu és szentlélek nevében rendelem én István keresztény, egész Ungriának králja, hogy a veszprémi székesegyház kerületében a legszentebb Istenanyja nevére zárda állitassék stb. ³⁾

A magyarok 940-ben, tehát hat évvel a konstantinápolyi hadjárás után spanyol földre tettek berohanást, mely azzal végződött, hogy merész vállalatok sikertelen voltát észrevevén, lehetőleg gyorsan visszavonulának. „Ez alkalommal — írja jeles tudósunk Szabó Ká-

¹⁾ L. Endlichernél „Vita S. Gerhardi“ a 215., 217., 219. lapokon.

²⁾ L. „Gyakorlati ó- és új görög nyelvtan“ (Budán, 1848), a 187. lapon.

³⁾ I. „Diploma Graecum S. Stephani regis monialibus Coenobii Vespriensis B. V. M. datum“ ed. Georg. Aloys. Szerdahelyi (Budán, 1804-ben.)

roly — vagy talán az előbbi hadjáratokban Déli-Francia és Olaszországban fogságba jutva és rabul eladva kerülhetett néhány ezer magyar Abd er-Rahman udvarába, kinek testőrei közt arab írók tanúsága szerint több ezer magyar találatott.¹⁾ A XII. százévben élt *Magister Thadeus Ungarus*, ki a spanyolországi maurusok tudományának élő vizeiből merített, s egyike volt azon nem keveseknek, kik a XII. százévben Spanyolországban arabból latinra fordítottak, talán azon magyar testőrök egyikének utóda volt. A *Thadeus* név Magyarországon a XIII. százév okmányaiban nem tartozik a ritkán előfordulók közé, így *Thadeus iob.* egy 1211-ben kelt okmányban olvastatik s *Thadeus possessor* egy 1229-ről kelteztben jön elő. *Magister Thadeus Ungarus* állítólag Cl. Ptolemaeus *μεγάλη σύνταξις*-ának arab fordítását fordította le újból latinra s erről a kézirati munkáról az mondatott, hogy a florenczi „laurenziana“ könyvtár egyik codexében foglaltatnék. Még 1884-ben irtam Olaszország egyik nagy-érdemű orientalistájának Lasinio tanárnak Florenczbe s kértem őt, hogy az említett könyvtárban *Thadeus Ungarus* fordításának utána nézzen. Lasinio válaszában arról értesített, hogy csakugyan talált is egy oly codexre, mely a *μεγάλη σύνταξις* arabból eszközölt latin fordítását foglalja magában, de a fordító nem *Thudeus*, hanem Cremonai *Girardo* (vagy *Gerardo*, *Gherardo*), a ki Toledoban lakva, fordította az *Almagest*-ot arabból latinra. Wüstenfeld sem említi *Thadeust* az említett munka fordítói közt.²⁾ Azonban a magyar *Tádé* neve, ha nem is mint fordítóé, de mint az illető arab szöveg revisoréé csakugyan előfordul a Lasinio tanár által említett codexben, melynek jelelését ide jegyzem: „Codice (latino) laurenziano — galdiano XLV. del pluteo LXXXIX. superiore.“ E codex 179. vagyis utolsó lapján a következő megjegyzést olvassuk:

„Finit liber ptolomei pheludensis qui graece megaziti. arabice almagesti. latine vocatur vigil cura magistri thadei ungari anno domini millessimo C. LXXV.º Toleti consumatis (igy). anno autem arabum quingentissimo (igy). LXX.º mensis octavi. XI. die translatus a magistro girardo cremonensi de arabico in latinum.“

Az itt idézett szövegből világosan látjuk, hogy 1175 körül *Thadeus Ungarus* Toledóban a Tajó partján arab kéziratok átnézésével foglalkozott s az általa átnézett s valószínűleg több codexsel

¹⁾ „A Magyar Vezérek Kora“ (Pest, 1869), a 219. és 220. lapokon.

²⁾ L. „Die Uebersetzungen arabischer Werke in das Latein“ (Göttingen, 1877.)

összehasonlitott szöveg az, melyet aztán Cremonai Gherardo latinra fordított. Ez a Gerardus Cremonensis, kit Sabloneta-nak is neveztek, háromszáz évvel élt a magyar Tádé után a XV-dik százév közepe körül és több orvosi s matematikai munkát fordított arabból latinra.

GR. KUUN GÉZA.

DÁVID FERENCZ DEBRECZENBEN.

Nem mindenki előtt ismeretes, hogy az unitárizmus Debreczenben lépett fel hazánkban legelőször. Köröspeterdi Arany Tamás a mi Dávid Ferenczünk fellépte előtt négy évvel, 1561. nov. havában kezdte meg a már három év óta kálvinista városban a szabadelvű valláseszmeék hirdetését. Debreczen orthodox papja és püspöke, Mélius, csupán csak a külső polgári hatóság segélyével tudta megakadályozni az Arany által fölkeltett egyházi reform diadalra jutását. Disputatiókat tartottak a nagytemplomban nov. 30. és decz. 1. 11—14-ik napján „az egész keresztyéni gyülekezet előtt.“ E disputatiók alatt — mint a szemtanu Huszár Gál értesít — „egy előben mennyi sok jámbor keresztyéneket háborított vala meg Arany az ő arrianus tévelygésivel...“ De végtére a városi és egyházi hatóság kényszerítésére a tiszteletes tanács és orthodox papok előtt reversalist kellett aláírnia, melyben kötelezi magát, hogy visszavonja kárhoztatott tanításait. E reversalis azonban nem tartotta őt vissza attól, hogy 1566-ban Mélius nagy bosszuságára egész lélekkel Dávid Ferencz hiveihez ne csatlakozzék.¹⁾

A következő 1567-ik év dec. 4-ről Szentábrahámi Mihály püspökünk egyháztörténetében találunk említést arról, hogy Debreczenben a kálvinisták és unitáriusok nyilvános disputatiót tartottak volna. (Hist. Eccl. Unitar. 116. §.) Hol vette Szentábrahámi ez érdekes adatot, nem utal reá. Egy másik egyháztörténetírónk, Uzoni, összefüggést sejt az itt említett disputatió és a „Debreczeni Disputatió“ cz. szinmű tárgya között, mi hogy nem több üres feltevésnél, bizonyításra sem érdemes. Ugyancsak Uzoni említi, hogy az 1568-iki gyulafehérvári disputatió első napján az előző évi debreczenire is történt hivatkozás. A Dávid Ferencz kiadta „Brevis Enarratio Disputationis Albanæ“ Biv. levelén valóban megtaláljuk a következő ide magyarázható sorokat: „Mélius hanc respensionem distinctione

¹⁾ Lásd az ide tartozó adatokat részletesen kifejtve „Unitáriusok Magyarországon“ cz. egyháztört. monográfiám 55—60. lapjain.

voluit declarare, dicens, Deum in sacris dupliciter considerari, communiter et distincte, seu inclusive et exclusive, *uti Debrecini dixerat*: Quando communiter dicitur, totam Trinitatem designari, quando vero distincte Patrem tantum, vel Filium, vel Spiritum sanctum.“ Ámde e nyilatkozat egy magában nem elégséges arra nézve, hogy azzal az 1567-ben dec. 4-én történt állítólagos debreczeni disputatiót bebizonyítottnak tekintsük s bár a nyilatkozat, ugy látszik, magától Dávid Ferencztől ered, mégis merész dolog volna ebből azt kovácsolni, hogy az idézett szavakat Mélius Debreczenben épen magának Dávid Ferencznek mondotta volna. Inkább hihető, hogy Dávid F. szavai az 1567-ben kibocsátott debreczeni hitvallás valamely Méliusnak tulajdonított fejtegetésére czéloznak. S ugyancsak Szentábrahámiról sem valószínűtlen föltenni, hogy az ő állítólagos 1567. dec. 4-iki debreczeni disputatiója valamely rosszul olvasott forráson alapszik, hol 1567. tévedésből áll 1561. helyett. Mely föltevést igazolja az a külső körülmény is, hogy épen magánál Szentábrahámínál a felsorolt unitárius-kálvinista vitatkozások között az Arany Tamás történelmileg bizonyos 1561-iki debreczeni disputatióját sehol említve nem találjuk.

Nem volt tehát 1567-ben — az eddig napfényre került adatok szerint — Debreczenben Dávid Ferencz; bár az Egri Lukács feje fölött gyülekező zivatar megakadályozására minden bizonynyal szivesen kiment volna, ha utjának valami sikerét reméli. S nemcsak 1567. dec. 4-én ki nem ment; de, mint biztosan tudjuk, még 1567. febr. havában sem fogadta el a hires debreczeni zsinatra Méliusnak fenyegető hangu meghívását. Nem is maradt fenn semmi hiteles emlék, mely az ő valaha Debreczenben jártáról s ott a kálvinistákkal való vitatkozásáról tanuskodnék. Legfeljebb a „Debreczeni Disputatiót,“ vagy más néven: „Válaszuti Comoediát“, ha ide vehetnők. De a „Debreczeni Disputatio“ végeredményképen csufosan megbuktatja Péter pápát udvarostul, pápista szokásokat majmoló főpapjaival egyetemben s az egész nagy kálvinista metropolist unitárius hitre téríti. Mint ezekből kitetszik, költői mű inkább, mint historiai emlék. Egy fölötté igen érdekes korrajz ez, mely 1570. táján Erdélyben s a magyarországi részeken lefolyt disputatiók jellemző vonásait unitárius nézőpontokrúl torzítva közös képbén egyesíti s maró gúnnyal állítja a nevető Erdély elébe. Debreczen áttérése a kortársak előtt keltett volna némi kis feltűnést. De ez állítólagos áttérésről mind a szóhagyomány, mind a város jegyzőkönyvei, mind pedig az egykoru krónikák mélységesen hallgatnak. Közel fekszik tehát a bizonyosnak látszó föltevés, hogy Dávid

Ferencz, a szinmű főalakja, nemhogy Debreczenben, de még annak környékén sem járt, ha 1559. és 1569-iki nagyváradi utját nem számítjuk.¹⁾ S valóban egyháztörténetíróinknál hiába keresnök Dávid Ferencz valamely debreczeni útjának emlékét.

Képzeltetni már most a felhozottak után meglepetésemet, midőn Méliusnak egy ujonnan megtalált munkájában²⁾ ezeket olvasom :

„Quaestiones Haereticis obiiciendae.

Kérdés: Hol nagyon megírva, hogy csak az atya legyen egy isten, nem az fiu; hol mongya ilyen igével: az atya egy isten, de az fiu sem nem egy isten, sem nem teremtő?

Felelet: Soholt nincs az Bibliába; de az mi mesterünk a Belzebub és az ő fiaji az Blandrata Ferenczek (értsd: Blandrata György és Dávid Ferencz) mongyák, hogy azt mongyuk, hogy csak az atya egy Isten.

Kérdés: De mi sem tagagyjuk (t. i. a kálvinisták) azt soholt. Semmi eretnek sem tagatta, hogy az atya egy isten nem volna. De a fiat kérgyük mi! Hozz két betüt (elő) erről, hogy azt mongya e Propheta, ez Apostal, hogy az atya egy Jehova, teremtő, felséges Isten, de az fiu isten nem az.

Felelet: Bizony soholt nincs ez az irásba; sőt ez nagyon, hogy az fiu is egy isten, mint az atya. De mi Franciscanusok ezt orozva mongyuk, mert *nám (lám) sem Debreczemenben, sem Váradon Varga Ferencz ezt meg nem bizonyithatta.*“

E gúnyos czélzás szerint Dávid Ferencz a nagyváradi disputatiót megelőzőleg volt Debreczenben és ott az atya egyedül Jehova, teremtő, felséges istenségét — hogy Mélius szavaival éljünk — épen úgy nem tudta bebizonyítani, mint később Váradon sem. A váradi disputatio történetét vettem hát elé, hogy ez egyháztörténelmünkben ismeretlen látogatásról valamit felderithessenek. Itt az ötödik nap történetekben következő mondására akadtam Méliusnak :

— Tudod azt — ugymond Dávid Ferencznek — hogy *Debreczenben így vala fogadásunk*, hogy megbizonyicsad, hogy csak az Atya legyen az egy teremtő Isten és nem a Fiu és a szent Lélek. Meg nem bizonyithattad, hogy csak az legyen a teremtő és nem a Fiu és a szent Lélek. Akkor azt mondád, hogy én bizonyicsam meg,

¹⁾ Jakab Elek: Dávid F. emléke 44. 137. stb. V. ö. Kiss Áron: XVI. sz.-ban tartott m. ref. zsinatok végzései. 47. l.

²⁾ Egyetlen, czimlap nélküli csonka példánya a kolozsvári unitár. főiskola könyvtárában. Mélius a Szabó Károly Régi M. Könyvtárában 77. sz. alatt leírt műve után adta ki. Az alább idézett hely a D₃ levelen van.

hogy a Fiu és szent Lélek őmagától való imádandó Isten legyen és az én vallásom mellé akarsz állani. Én mind *Debrecemben*, mind itt vártam, hogy megbizonyítsad, hogy csak az Atya legyen teremtő és nem a Fiu és a szent Lélek: mert ezt tagadjuk mű. Ezt mind eddig meg nem bizonyíthatad . . .

Mélius szemrehányásait Békes Gáspár, a vita moderadora, következőleg utasította vissza:

— Evel a hosszú concióval, melyet kegyelmed elkezdte, egyebet nem akar, hanem csak az auditoroknak a füleket bedugni. *Debrecemben* azt ígéréd, hogy meg akarod bizonyítani itt a disputatióban, hogy a Christus olly látathatlan (igy) és halhatatlan Isten legyen, mint az Atya. Azt mondod, hogy Ferencz uram meg nem bizonyította, hogy csak az Atya legyen egyedül teremtő Isten. Csodálkozom, hogy nem szégyenled: holott ő nyilván a Prophetáknak és Evangelistáknak írásából azt megbizonyította. Tü kedig semmit egyebet nem műveltetek, hanem csak sophisticákkottatok. És igazán mondom, ha tü úgy bizonyítottátok volna dolgokat, mint ő, régen a dobot megütöték volna.¹⁾

Iátni való tehát, hogy Dávid Ferencz valóban volt a váradi zsjmatot megelőzőleg Debreczenben s hogy Méliusnak mindkét célzása Dávid Ferencznek azonegy debreczeni látogatására vonatkozik. Az is kiviláglik, hogy Békes Gáspár tudott Dávid Ferencz ez útjáról. Sőt a vita negyed napján maga Dávid Ferencz is úgy szól az ő debreczeni útjáról, mint általánosan ismert dologról:

— Mutasd meg az írásnak betűjéből, hogy mit cselekedett a Christus az ó testamentomban. Én azt mondom, hogy semmit nem bizonyíthatsz. De más volna, Péter uram, előtted. Mert *Debretzemben* ezt fogadád, hogy megbizonyítod, hogy a Christus szinte úgy legyen őmagától való láthatatlan, halhatatlan Isten, mint az Atya. Ez volna főképpen előtted és ezt mostan meg kellene bizonyitanod.

Mélius: Várd el csak! Meglátod, hogy megbizonyítom, mikor üdeje. Sőt inkább imez három dolgot akarom megbizonyítani. Első: Hogy őmagától való, halhatatlan és láthatatlan Isten legyen. Másod: Hogy a Christus a megtestesülésnek előtte csodákat tött az ó testamentomban. Harmadszor: Hogy úgy kelljen imádnunk a Christust, mint az Atyát és azon okokért. De látod, hogy mostan annak módja nincs és egyebeken vagyon most a disputaciónak rendi.

¹⁾ Az Váradi Disputacionak . . . igazán való előszámlálása. Kolosvár. 1569 T₂ és T₃.

Erre maga a király szólalt fel s így Mélius kénytelen-kelletlen hozzá látott debreczeni ígéretének úgy a hogy teljesítéséhez. Hivó lélekkel kezdte bizonyítgatni, hogy a Krisztus azon teremő Isten, ki az atya, ő magától való Jehova, láthatatlan és halhatatlan. Legfőbb bizonyítéka egy kissé különösen hangzik a modern theologia fülében. Azt állította ugyanis Mélius, hogy a Krisztus oly Jehova, kinek lába van, míg az Atyának lába nincsen.¹⁾ Zacharias próféta XIV-ik részében fedezte föl e klasszikus bizonyítékokat, melynek mai debreczeni atyánkfiai is igen jó hasznát vehetik.

Összevetve már most a fennebb előadottakat, hitelesen kitűnik, hogy ha 1567-ben nem is, de 1569-ben, a nagyváradi disputatio előtt, minden bizonynyal meglátogatta Debreczent Dávid Ferencz. Mit keresett ott, megmagyarázza a váradi disputationak egésziránya és megmagyarázza az a felőtlő körülmény is, hogy a király és Békes, szóval a fejedelmi tanács, tudott az ő debreczeni útjáról.

Mint II. Jánosról „Unitáriusok Magyarországon“ czimű munkában már egyszer kimutattam, az alattvalói közt mind nagyobb hullámokat felverő hitmozgalmakba elegyedésének fő oka az volt, hogy egységes protestans egyház által akarta birodalma különböző elemeit egyesíteni. E törekvésnek fő gátja Mélius vala, kit haszátalan ostromoltak az újabb meg újabb erdélyi hitvitákön, végre is 1567-ben megalkotta az erdélyiektől merőben különvált Kálvin-egyházat és a híres debreczeni kánonokban a politikai hatóság körébe vágó erőszakos rendszabályokat alkotott. Hogy a fejedelem neheztelt Méliusra e lépéseért, világosan kitűnik a váradi disputatio ötöd napján tett nyilatkozatából: „Mélius Péternek a mű szónkat megmondották, hogy *a mű birodalmunkban nem pápálkodik* és a ministereket (papokat) az igaz vallásért ne kergesse, a könyveket meg ne égesse, *senkit hittelt az ő vallása mellé ne kötelezzen*, ez az oka: mert a mű birodalmunkban, miképpen arról ország végezése is vagyon, mű azt akarjuk, hogy szabadság legyen. Továbbá, tudgyuk, hogy a hit Istennek ajándéka és a lelkiesmeret semmire erőszakkal nem vitethetik. Ez okáért, ha ez határban meg nem marad, *szabadon a Tiszán túl mehet*.

A váradi disputatio történetének figyelmes vizsgálásából az is kétségtelenül kitűnik, hogy a vitatkozások éle egyenesen a Mélius megtörésére irányult. Annyira, hogy mikor ötöd napon a király ismételtlen felszólíttatá Méliust debreczeni ígéretének beváltására, hogy t. i. magából a szent írásból bizonyítsa be Krisztus láthatatlan és

¹⁾ Az Váradi Disputacio. S₃ lev.

halhatatlan istenségét, a mindig óvatos Czeglédi György, váradi kálvinista prédikátor, ez ellen protestálva felszólalt: ők nem kötik vallásukat Mélius mellé; ha ez legyőzetik is, ők előbbi hitőkben tovább is megmaradnak. Másnap reggel a fejedelem maga elébe hívatta Méliust s személyesen próbálta rábeszélni, hogy „az istennek igazsága mellé állana és lelki esmereti ellen azt ne oppugnálná: mert lehetetlen dolog volna, hogy ne értené.“ Mélius nem mert a fejedelem kívánságának ekkor nyiltan ellene mondani; hanem később a disputációra begyűlt közönség előtt ismét csak előbbi meggyőződését hirdette. „A nagy kevélység és tisztesség kívánása“ nem engedte, hogy „az istennek igazsága ellene ne tusakodnék.“ E nyilvános kudarc fölött érzett bosszúságában rekesztette be oly hirtelen a fejedelem a hiában való disputálást, mely fő célját, Mélius megtörését vagy áthódítását, már úgy is el nem érhetette.

Bátran kimondhatjuk, hogy a fejedelemével azonos cél vezette Dávid Ferenczet is Debreczenbe. Mielőtt az utolsó, döntő ütközetre kelnének, talán régi barátságuk emlékével akart Méliusra hatni, hogy megegyezésre jutva, a már 10 év óta villongó vallásviszályoknak örökre véget vessenek. Kétségkívül a fejedelem s a fejedelmi tanács beléegyezésével utazott nagy ellenfele székhelyére. Hogy mily kisérertet vitt magával, nem tudhatjuk. Annyi áll, hogy Mélius elmulasztotta ez egyszer a két éve alkotott eretnekégető kánonok reá alkalmazását. Pedig mily szép alkalom lett volna ama keresztényies elvekre, a nagy egyházalkotó Kálvin példája szerint, föltenni a könnyű siker koronáját...

Mint fogadta maga Mélius váratlan vendégét, arról szintén nem maradt fenn tudósítás. Az ellenben mindkét fél szavaiból kitünik, hogy időt nem vesztegetve, egy kis vitatkozást rögtönöztek „az atya egy Jehova, teremtő, felséges isten“ felől. A vita az akkori idők szellemének megfelelőleg, bizonyára a templomban nagy közönség előtt folyt le. A kölcsönösen felhozott bizonyítékoknak egyik fél sem engedhetett. Ekkor aztán felhivta Méliust Dávid Ferencz az utolsó nagy mérkőzésre. Maga részéről megígérte, hogy bebizonyítja majd Váradon, hogy csak az atya az egy teremtő isten és nem a fiú és a szent lélek. Ha pedig Mélius bebizonyítandja ő ellenében, hogy a fiú és a szent lélek őmagától való imádató isten s hogy a Krisztus szintén úgy őmagától való, az mint atya: akkor maga Dávid Ferencz is a Méliusék vallására áll. Mélius kezét adott reá. S valóban, mint fennebb kimutattuk, a vita a nagyváradi disputatio negyedik és

ötödik napján jobbára mind a debreczeni feltevések körül forgott.

Igy hát Dávid Ferenczünk 1569-iki debreczeni látogatását mint a nagyváradai disputatio igen érdekes bevezetését kell egyháztörténetíróinknak figyelemre méltatniok.

KANYARÓ FERENCZ.

PLUTARCHOS VIGASZTALÓ LEVELE.*)

PLUTARCHOS A NEJÉT ÜDVÖZLI.

Úgy látszik, hogy az, a kit elküldtél, hogy a gyermek haláláról tudósítson, Athenebe menve útat vesztett. Én Tanagrába menőleg értesültem, a leánykánk (sorsá)ról. A temetés szertartásai, úgy vélem, már mind megestek. Mind a mi megtörtént, mind a mit ezután fogsz tenni, vajha minél kevesebb keserőséggel essenek meg részedről. De ha valamit, a mit akartál, nem tettél, hanem tanácsomra vártál vele, a mivel könnyebülést fogsz érezni, tedd meg azt is, csakhogy fölösleges és babonás dolgok nélkül legyen végezve minden, a melyeknek különben éppen nem vagy barátja te sem.

Csakhogy nyugodjunk meg kedves nóm, én is te is a reánk mért sorson. Mert én is magam is tudom és átérzem, mekkora ez a veszteség; de hogy ha a szenvedést túlhajtottnak látom, az engem inkább aggaszt, mint maga az esemény. Hiszen én sem vagyok fából vagy kőből alkotva. Te is, a ki annyi gyermek nevelésében voltál társam, tudod azt, valamint azt is, hogy négy fiú után született a tőled is annyira óhajtott leányunk és hogy én ezt különösen szerettem és annál fogva a te nevedet adtam is neki. És egy oly gyermek-szerető atya fájdalmát kiváltképp öregbiti az, hogy ő oly kedves és tiszta lelkű, szelid és feddhetetlen vala. Veleszületett épétlensége és jámborsága, vizsontszeretete és szeretetreméltósága az emberbarátban gyönyörűséget és figyelmet gerjesztett; mert nem csak más gyermeknek, hanem kedvelt játékszereinek, babáinak is kívánta, hogy a dajkája csicset adjon, emberszereteténel fogva osztozkodván velők asztalában és minden szép portékájában; úgy, hogy nekik is örömet szerezzen azzal, a mi neki kedves volt.

De nem látom át, feleség, hogy annak az emlékezete, a mi életében gyönyörködtetett, miért okozzon most undort és felháborodást

*) Nejehez leányunk halálakor. (Plutarchos görög író, Kr. u. 2. százév.)

bennünk? Sőt félek, hogy a fájdalommal együtt emlékezetét is kidobjuk, mint a Phaeton anyja, Klymene, midőn így szólt:

Gyülölöm derék kézizjamat,
Pusztuljon még fogása is;

kerülve a fiának, a kinek képe ama szerszáméval társult, még emlékezetét is és iszonyodva tőle. Mert természetünknel fogva kerüljük azt, a mi szomorít. Már pedig valamint ölelésünk, látásunk, hallásunk legkedvesebb tárgya volt gyermekünk, emlékezetének is úgy kell velünk maradni s együtt élni, úgy hogy inkább víditson, mint keserítsen minket. Aztán illő, hogy azt, a mivel másokat biztatni szoktunk, magunknak is hasznunkra fordítsuk; ne csüggedjünk el, s az emlegettem gyönyörűséget ne ellensúlyozzuk keserűséggel.

Azok, a kik a temetésnél jelen voltak, azt beszélik, hogy sem gyászruhát nem öltöttél, sem magadat, sem szolgálóidat a bevett szokás szerint rusnyákká nem titted, őket nem jajveszékeltetted, sem semmi költséges és cifra szertartások ott nem voltak, hanem minden, a mi kellett tisztességesen és csendesen ment véghez. Én azon nem csudálkozom, hogy te, a ki a játékszinbe menésre vagy az ünnepegekben sem szoktál cifrálni és bármely mulatságra nézve is a fényűzést haszontalanságnak tartod, ily szomorú körülmények közt is megőrzéd az egyszerűséget és mérsékletet. Mert nem csak a bacchanáliákban kell a nőnek sanyarú tartózkodással viselni magát, hanem a gyászban sem kell kevésbé mérséklendőnek vélni az indulat kitörését, a mi nem ellenkezik — mint némelyek vélik — gyermekeink szeretetével, hanem igenis a lélek fegyelmetlenségével. Mert megengedjük a szülői szeretetnek a meghaltak után való vágyat, azok megbecsülését, emlékezetben tartását; de a kesergésben való tehetetlenség, a mely szertelen sirásra, mellverésre késztet, szintoly rút dolog, mint a gyönyörűségekben való kicsapongás és csak anyyiban megengedhetőbb, a mennyiben a rútságához nem örömrzés, hanem busongás járul. Mert mi nagyobb esztelenség, mint a mód nélküli nevetést és ujjongást tiltani, a kesergésnek és jajgatásnak pedig, melyek amazokkal egy forrásból fakadnak, korlátlan folyást engedni; mint nevével az illatszerek és bársonyruhák felett civódnai, de megengedni neki a gyászos hajnyírást, a feketére festett ruhát, az illetlen ülést és alkalmatlan ledőlést¹⁾, a mi mindenekfelett meg-

¹⁾ Tudva van, hogy görögök és rómaiak az ebédő asztalhoz nem ülni, hanem divánra ledülni szoktak. Hogy a szövegben emlegetett „illetlenség“ és „alkalmatlanság“ miben állott, nem tudhatni.

foghatatlan az, hogy ha az asszonyok rabszolgáikat vagy szolgálóikat embertelenül vagy igazságtalanul büntetik, azt ellenezzük és meggátoljuk, ellenben elnézzük, hogy magukat szenvedéseikben s oly körülmények közt, midőn az indulatot csillapítani és mérsékelni kellene, büntessék és kinozzák.

De bizony köztünk, feleség, afféle ellenkezésnek nincsen, s azt vélem, nem is lesz helye. Mert mind öltözet, mind táplálkozásbeli egyszerűségünkkel minden philosophust, a ki velünk baráti viszonyban volt, elbámitottál és nincs polgár, a kinek látmányul ne szolgált volna a te egyszerű voltod a templomi s áldozati szertartásoknál és a játékszínekben. Megmutattad korábban is a mostaniféle körülmények közt a te erős lelkedet, midőn legidősebb fiadat elvesztetted és midőn a deli Chairon eltávozott tőlünk. Emlékszem arra is, hogy midőn a tengerről érkezett vendégek jöttek velem, a ki tudósítást kaptam vala a fiunk haláláról, a házunkhoz jöttek, ott mindent a legnagyobb rendben és csendben láttak; úgy, hogy a mint másnap másoknak is beszélték, azt hívék, hogy semmi baj sincs és csak kósza hír az egész, oly zavartalan észszel rendezted a házat, oly körülmények közt, melyekben a legnagyobb rendtelenség is megbocsátható lett volna. Már pedig te azt a fiut emlőddel tápláltad s ütés következtében sebészi műtételt is kellett kiállnod rajta.

Látunk sok anyát, a ki másoktól takarított és csinosgatott gyermekét csak mint játékszert veszi a kezébe; aztán ha meghal, hiú és undorító búban áradozik, de nem szeretetből, mert a szeretet okos és illedelmes, hanem az oly anyában a csekély fájdalomhoz sok hiú látszatvadászás járulván, szilaj, dühös és csillapíthatatlan kesergésekben mutatkozik. Úgy látszik, hogy vette azt észre Aesopus is, mert azt meséli, hogy mikor Zeus a tisztességeket osztogatta az isteneknek, a bú is kért magának s azt kapta, hogy tiszteljék őt is, de csak azok, a kik önként akarják. És az eleinte úgy is történik; mert mindenki maga szerzi magának a bűt; de ha idővel megrogzik, kenyeres pajtásunkká, lakónkká válik, akarva sem bírjuk kiküszöbölni. Azért mindjárt az ajtónál kell küzdeni ellene, nem pedig segíteni, hogy erőt vegyen, öltözettel, hajnyirással, vagy egyéb ilyenekkel, a melyek naponta szemünkbe ötölve s minket pirítva, elménket csüggedté, szorongatottá, gyávává és megkövesedetté teszik, úgy hogy a bűtől illetéknépp megszállott és elfogult egyén sem nevetésben, sem világosságban, sem barátságos ebédben részesedni nem bir. Ezt a gonosz állapotot a test elhanyagolása, a kenőcsöktől, mosakodástól való iszonyodás kíséri, holott éppen a megerősödött test-

nek kell vala segíteni a nyavalyás lelken. Mert a búnak nagy része eltompul és megenyhül, ha a test megpihen, mint ellapul a tenger hálluma szélcsendben. Ha pedig a ferde életmód következtében mocok és kergesség keletkezik és a test semmi kedvezőt, javítót nem szolgáltat a léleknek, hanem csak bűt és fájdalmat, mint valami fanyar és kedvetlen páráat, akkor az ember akarva sem bir könnyen erőre kapni, úgy elfogja a szenvedés az elgyengült lelket.

Leggonoszabb és rémségesebb pedig az ily körülmények közt a rossz asszonyok látogatása, beszédje és a gyászosokkal együtt kesergése, a mivel ők a bűt izgatják, súlyosbitják és nem hagyják, hogy okkal vagy magától megenyhüljön; de attól téged nem féltetek. Mert jól tudom, minő küzdelmet küzdöttél meg Theon nővérednek nyújtván segítséget és miképp harczoltál az idegenek kesergései és jajgatásai ellen, melyek igazában tüzet raktak a tüzre. Hiszen az emberek midőn jó barátaik házáat égni látják, oltani sietnek egész erejükkel, holott a lángoló lélek égését még élesztik. És a szemfájós-nak nem engedik, hogy a szeméhez nyuljon a kezével, sem magok nem tapogatják a gyuladást; a szegény gyászoló pedig ott ül s türi, hogy a kinek tetszik, zuhatagként reárohann s fájdalmát mérge-sítse és csekély izgalmat s felindulást is nagy és alig gyógyítható szenvedéssé fokozzon. Ilyektől tudom, hogy őrizkedni fogsz.

Kisértsd meg visszahelyezni magadat képzeletedben, mikor a gyermek még nem volt és nekünk nem vala a sorshoz semmi követelésünk és vedd össze mostani állapotunkat az akkorival. Lám, sajnálni látszunk, feleség, az ő születését, ha az azelőtti állapotot kevésbé sajnós-nak ítéljük. Nem kell a kettő közti két esztendő, mely nekünk élvezetet és gyönyörüséget szerzett, emlékezetünk-ből kivetnünk és a kicsiny jót nagy rossznak vélnünk, sem hálátlanoknak lennünk azért, hogy a sors az adotthoz nem csatolta a reménylettet is. Mert az istentisztelés és a sorssal való kibékülés és ellene nem zúgolóadás szép és édes gyümölcsöt terem; az ily esetben pedig a ki gondolatait főképp a javak emlékezetére szegzi és azokról, a mik az életben sötétek és háborítók a világosokra s fénylőkre fordítja, az vagy merőben elfojtja a bűját, vagy gyengíti és apasztja az ellentétek vegyítésével. Mert, valamint a kenőcs gyönyörködteti a szaglás érzékét s azonkívül a rossz illat ellen is ovószerűl szolgál, úgy szolgál rossz körülmények közt a javak képzelete is szükséges segéd-eszközül a javak emléké-től nem idegenkedőknek és a sors ellen dohog-ni nem szokottaknak; ezt pedig tennünk és saját éltünket ócsá-

rolnunk éppen úgy nem illik, mint egy egyébaránt tiszta és sértetlen könyvet azért, hogy egy olajpecsét van rajta.

Hogy a boldogság a helyes megfontolásról szilárd eltökélésre való átmeneteltől függ és hogy a szerencse fordulatai nagy következményekkel nem járnak, sem az életben tévesztő sikamodásokat nem okoznak, gyakorta hallottad. Minthogy pedig mi is, mint a nagy tömeg, alája lettünk vetve a küldölgök hatásának, kénytelenek vagyunk számot vetni a sors csapásaival s más akárkit is boldogságunk megítélőinek ismerni el; te ne ügyelj a látogatóknak, a kik rajtad sajnálkozni járnak, hitvány szokásból való kesergéseire, hanem gondold meg, hogy azok bizony irigylik inkább a mid van: gyermekeidet, házat, életedet; és csudadolog, hogy mások örömet átvennék a te sorsodat azzal egyetemben, a mi most búsít, te pedig vádold a jelent és zúgolódj ellene, hogy maga a veszteség se éreztesse veled, mennyi jó és kedves van abban, a mi megmaradott nekünk; hogy úgy tégy, mint azok, a kik Homérosnak elül vagy hátul csonka verseit kiszemelik s az ő sok és nagy alkatait számba se veszik; hogy te az élet bajaival vesződjél s azokat vegyesen összehalmozva rajtok tűnődjél, oly kedélylyel, mint a fősvények és telhetetlenek, a kik sokat meggyűjtve nem élvezik a meglevőt, hanem az elveszetteken keseregnek és türelmetlenkednek. Ha pedig azt sajnálod, hogy leánykánk férj- és gyermektelenül halt meg, van a mivel vigasztald magad, mert hiszen a házasság és szülőség sincsenek baj nélkül s azoknak, a kik nélkülözik, nem nagy javak, holott azoknak, a kik élvezik, csekélyek. Gyermeünk oda jutott, a hol nincs bű, tehát nincs miért sajnáljuk, mert miért bántson az, hogy ő minden bajon túl van? A nagy dolgok nélkülözése, ott a hol nincs szükség reájok, nem ad helyet a búnak. Timoxena kevéstől fosztatott meg, mert keveset ismert és kevésnek örült, a miket pedig élvezett, nem tanakodott rajtuk; miképp lehet hát mondani, hogy megfosztatott tőlük?

Hogy elhigyed azt, mit másoktól hallottál és sokan hisznek, t. i. hogy a kimultaknak nincs se bajok, se bújok, azt mind az ősi hagyomány, mind a Baccusi szertartásokbeli titokzatos jelképek, melyek előttünk avatottak előtt tudva vannak, gátolják. Képzeld, hogy a romolhatatlan, elveszthetetlen lélek oly állapotban van, mint a kalitkabeli madarak; ugyanis hosszas ideig lakván a testben, sok dolgotól és húzamos szokástól megjuhászodott, mikor valahára kiszabadul, ismét más testbe buvik és azzal születve nem szűnik meg az étellel járó indulatok, szenvedélyek és viszályok foglya lenni. Mert

ne véljed, hogy a vénség a ránczokért, a kopaszságért, a test erőtlenségért ócsároltatik és van rossz hírben, hanem a legnagyobb nehézség benne az, hogy a lélekben a túlvilágból magával hozott dolgok emlékezetét meggyengíti s a testtől kapott alakzatot hiven megtartja. Ellenben az elfogott, de a testben rövid ideig lakott lélek isten jóvoltából szabaddá téve kivergődik a hinárból és visszanyeri eredeti mivoltát. Mert valamint a tűz, ha elfojtatik, de rögtön meggyujtatik, hamar feléled, holott ha sokáig marad elfojtva, bajosan és több munkával gyulad meg, úgy a lélek is, ha ebben a halandó és sötétes életben rövid ideig volt bébonyolítva, gyorsan felveszi az az előtti világos élet fényét és ragyogását, a kiknek pedig nem jutott az a sors, hogy — a versszerző szerint — minél hamarább átmenjen a túlvilág kapuján, nincs mód, hogy azok meg ne szeressék az itt levő dolgokat s a test miatt el ne lágyuljanak s mint valami kábitó szertől el ne satnyuljanak.

A hazai és ősi szokásokból és törvényekből még világosabban kitünik a mondottak igaz volta. Mert a csecsemő korukban elholtak sírjára nem öntenek itali áldozatot, sem egyebet nem tesznek körültek, a mit más halottaknál szoktak cselekedni; minthogy sem nekik a földdel, sem a földnek velök nincs semmi közük, sem koporsók és sírjok mellett lelkök nem tartózkodik, vagy kóborol a testök közelében; a törvények sem hagyják, hogy az olyanokat sirassuk holott ők jobb és isteniebb helyre és állapotba költöztek át. Tudom, én azt is, hogy mindezekhez némi kétség férhet, de a nem hívés bajosabb a hívésnél; igazítsuk hát kívülről úgy, a hogy a törvények parancsolják, belőlről pedig minden mentől feddhetlenebb, tisztább és józanabb legyen.

DR. BRASSAI SÁMUEL.

I M A

KOVÁCSI ANTAL, tanár és egyházi közigazgatási jegyző koporsójánál 1892. január 8-án mondotta: FERENCZ JÓZSEF, unitárius püspök.

Nagy Isten! útaidban megfoghatatlan, akarotodban változhatatlan Felség! életünknek és halálunknak szabadtetszésü Ura! mély megindulással lelkünkben álljuk körül e koporsót. Egy barátunk nyugszik abban, kit mindnyájan szerettünk s most mindnyájan siratunk, őszintén sajnálunk, annyival inkább, mert elvesztését szinte váratlannak mondhatjuk. Hiszen, alig pár héttel ezelőtt még itt közöttünk járt, munkált és mosolygott — s ime, már halva van, szive, többé nem dobog, kezei nem emelkednek a munkára s arczáról eltűnt — örökre eltűnt az a jószágos derü, melyet elpusztithatatlannak véltünk.

Oh uram, mily sűrű fátyollal takartad el szemeink elől a jövődöt! Mennyire elrejtetted sorsunk változásait! Csak egy dologról tettél s teszel mindennap a kétely legkisebb árnyéka nélkül bizonyosokká, hogy nincsen itt maradandó városunk, de egy jobb hazát kell keresnünk. Boldog, ki ennek keresésében megtalálja a biztos vezérfonalat, ki kötelességeinek teljesítésében nem ismer fáradságot s tőled nyert erejét és tehetségeit úgy használja fel, hogy a midőn utolsó órája — előbb, vagy később, váratlanul vagy epedve utána — üt, nyugodt lélekkel elmondhatja: Atyám, a munkát, a melyet rám bízál, hogy elvégeztek, elvégeztem, dicsőíts meg magadnál.

Szent Istenünk! édes Atyánk! e mi kedves halottunk bizonyára eme boldogok közé tartozott kezdettől végig egész életében. Kitünő szép lelki tehetségei, melyekkel őt oly bő mértékben megajándékoztad, arra a pályára vezették, melyre a hajdankor költője szerint csak azok lépnek, a kiket te megvetsz; de ő hálás volt irántad ezért mindvégig. Büszke volt rá, hogy tanár lehet s részt vehet az ifjuság nevelésében, annak szellemi kiképzésében s ez által a jövő nemzedék formálásában. Rá nézve a tanítás nem teher, hanem élvezet volt, melylyel szívesen foglalkozott már hajlott korában is; tanítványait pedig úgy tekintette, mint gyermekeit, a kiket nemcsak értelmé fényével vezérelt, hanem szívének melegével is, mint édes

atya magához ölelt. Az ő jósága ezek iránt csaknem páratlan volt s még a midőn feddett és dorgált is, a néha kemény és éles szó mellett is ott volt jóindulatának balszamirja, mint dörgés után a földre hulló langy eső.

De nemcsak az iskolában, hanem a társadalomban, közéletünk minden térein ismeretes volt, oh szerető szent Atyánk! a kiszenvetettnek szívjósága, léleknemessége s ezekből folyó munkás és tevékeny, mondhatni példányszerű s közhasznú élete. Szóval és tollal, tettel és kedvvel szolgálta ő a közügyeket mindenütt, a hová a közbizalom és köztisztelet elhívta. Pedig sokfelé elhívta, sokan és sokszor igénybe vették készségét és képzettségét, épen azért, mert szívesen engedett mások kérésének, ha látta, hogy azzal használhat és jót tehet. Oh bizony, sok helyt lesz üres az ő helye e városon, a közélet komolyabb feladatainál szintugy, mint a nemes időtöltést és szórakozást szerető baráti társaságokban, melyeknek kedélye örök derűjével, elmés, de soha nem sértő tréfáival mindannyiszor éltető lelke volt. De az utánna maradt tátongó ürt leginkább látja s bizonyára hosszasan fogja érezni a mi kicsiny egyházunk, melynek a megboldogult évtizeken át egyik leghívatottabb, leghűbb és legodaadóbb munkássa volt. Te láttad őt, Uram, hogy mit tett és mennyit végzett, főleg a közelebbi években, melyek alatt annyi hasznos és a messze jövőre is kilható alkotásra segítetted, téged egyedül való Istenünket féltő Izraeledet. Mint egy vitéz harczos, a te szolgád mindég készen állott megharczolni a nemes harcztot anyaszentegyházunk javára, gyarapodására, előmenetelére, s elveszettnek tartotta azt a napot, melyeken ezekért valamit nem tehetett, ki nem gondolatott és végre nem hajthatott.

És mit mondjunk, Atyánk! elvesztett barátunkról, mind családfőről, a kit, mint ilyent, tán legelőbb kell vala megsiratnunk. Lehet-e az mások iránt jó, gyöngéd, nemes és önfeláldozó, a ki mindezeket az erényeket otthon, az ő saját családja körében nem gyakorolja? Szerezhet-e az magának más téreken érdemeket, ki az ő házanépére gondot nem visel s nem öleli a leggyöngédebb szeretettel magához azokat, a kik az ő véréből való vér, vagy a hitvesi, rokoni szeretet szent lánczával vannak szívéhez fűzve? Tekints, Atyánk! az elhunyt-nak fájdalomban összetört leányára — ám mert a szerető hitvestársat, ki bizonyoságot tehetne előttünk a férj hűségéről, gyöngéd-ségéről, már előtte magadhoz szólítottad — tekints a bánatba merült vő arczára, s az őik szívök hangosabban dobogja, könnyeik meghatóbban szólják, hogy mi volt nekik az elvesztett édes atya s gyermekeik szerető nagyatyja. És nézd meg a testvéreket, a hű

rokonokat, kik itt megjelentek, vagy a távolból küldik bús sóhaj-tásaikat, nemle nem mindnyájan elmondhatjuk: elveszett a mi fejünknek koronája!

Istenünk, Atyánk! midőn így elgondoljuk a veszteséget, mely nemes barátunk halálával a családot és társadalmat, az iskolát és egyházat, a testvéreket, rokonokat és barátokat érte, kihez men-nénk máshoz a vigasztalásért és enyhülésért mint hozzád, kinél örökéletnek beszéde nagyon. Oh, mert hiába nem panaszlunk, nem zúgolódunk! Mit használna ez? A ki a koporsóba száll, nem jő többé a földre és nem ismeri azt meg az ő hajléka. Nem zúgolódunk. Megnyugszunk akaratodon; sőt áldunk, hogy a kinek élete oly szép volt, halálát sem tettetd szerfelett kinössá s aránylag kevésre szabtad utolsó szenvedéseit.

Egyszersmind kérünk, jelenj meg közöttünk vigasztaló szent lelkeddel. Legközelebről vond keresztül a gyászba borúlt család lelkének fájdalomtól sötét felhőjét a hit enyhületet nyújtó szivár-ványával. Nyugtasd meg szeretteit, hogy onnan feljül is, a hová a gondos édes atya elköltözött, előtte ment hitveséhez, a szeretet mosolyával fog reájok tekinteni.

Vigasztald meg a szerető testvért és rokonokat, az elhunynak igaz barátait és tisztelőit, vigasztalj meg mindnyájunkat.

És vigasztald meg anyaszentegyházunkat is. Ne hagyj, hogy ebben megfogyatkozzanak azok, a kiket a törésekre őrállókúl, munkásokúl, építő-mesterekúl hívtál el és rendeltél. Adj főtanodánkban méltó utódot, üressen maradt tanári székébe szintúgy mint nehéz és egész embert kívánó hivatali helyébe.

Végezetre az összeomlott portestnek adj csendes nyugodalmat a földben, az elröppent nemes léleknek örök üdvöt, a te szent egeidben. Amen.

Isten veled már, drága barátunk! isten veled. Lelkem őszinte fájdalomával mondok végbúcsut neked, ki nekem is egykor felejtethet-ten tanárom, majd tanártársam s jelen hivatali állásomban tizenöt év óta jobb kezem voltál. Senki jobban nem fogja érezni a te hiányodat, mint én. Fogadd gyászoló családod könnyei mellett, fogadd tőlem is hű és igaz barátságodért, engem is könnyített munkásságodért hálám őszinte nyilvánítását; fogadd, mint főpásztortól vallásközönségünk nevében is odaadó és buzgó szolgálataidért az elismerés emlékkoszorúját! Te távozol, de munkás szellemednek alkotásai, kezednek nyomai itt maradnak s azokban késő századoknak is szólsz, intesz, tanácsolsz.

Isten veled! Isten velünk!

BRASSAI SÁMUEL ALSÓ-SZT.-MIHÁLYFALVI PAP LEVELEI

SEBES PÁL TOROCZKÓI ISK. IGAZGATÓHOZ. 1830—1836.)*

I.

Tiszt. Rector Ur!

Ugy-é hogy igaz az, hogy a' szárnyas Hangyának a' gyalog Hangya még csak nem — is Sogor? de e' muljék most. Nékem egy nagy de bizodalmas kérésem van az Urhoz — melyet ha akar tellyesíthet, de még se tellyesítte — pedig egy rendből ki tölt volna — így ütközik egyben a' Theologia a' Filozofiával, látom az utolsó nem praeponderál — midőn az elsőnek se lön semmi Résultátuma. — Nem ír meg nékem, hogy lehet venni 12 pár Sing-vasat — talán attólfélt, hogy Creditre fogom kérni, bizony inkább vetemedném nagyra, mint sem valakitől valamit kérjek, adni szeretem s' benne gyönyörűségem találok ha valakinek valamit adhatok s' valamit máson segíthetek — de hogy kérjek, elkívánom kerülni. Azt sem ír meg, mi új darabjai vagynak? A' minap közölte vala velem a' Tudományos Gyűjtemény egy darabját — ugyan akartam hogy láthattam — végig olvastam futva; de vágyódásom nem lön kielégítve. Ha tehetségem engedné esztendőnként 50 Aranyat elvesztegetnék könyvre; de így a' mint vagyok, tsak avakell meg elégednem a' mit másoktól kaphatok. Láttam vala két darab bé kötött Irás könyörgéseit in 4tő, küldje le nékem az egyik darabot — s midőn azt vissza' küldöm a' másikat — semmi hibát nem ejtek benne — e' se nem pénz se nem vas. — Legyenek jó egészségben! tisztelet mellett kívánja

a T. Rector Ur

19. febr. 1830. in Vico Scti-Michaëlis.

alázatossa

Brassai m. p.

*) Brassai Sámuel, dr. Brassai nagytudósunk édes atya, elébb toroczkó-szent-györgyi, utóbb alsó-szent-mihályfalvi pap írta e leveleket a toroczkói isk. igazgatóhoz Sebes Pálhoz, Sebes Pál ministeri tanácsos atyjához. Mint írójukra és ama korra nézve jellemzőket örömet adjuk közre.

II.

2-da Aprilis 1830.
in Villa Sancti-Michaëlis.

Tiszt. Rector Ur!

Joságát köszönöm, vissza' éltem vele, mert akaratom szerént még a' mult héten vissza' nem küldhettem — nem; mert Levél nélkül nem akartam haza adni — Levelet pedig írni nem tudtam; mert ágyban kinlodo beteg voltam, fel támbáskodván meg íram Levelem s' a könyvel együtt fel küldés végett egyben pakolám. — Ha még élek, nem mondom hogy még egyszer el — nem kérem — hanem haza kerülván az 1-ső darab küldgye le nékem, hogy fussam végig azt is; mert bizonyosan abban van a' mit ebben meg nem találtam.

Az Ur meg akar szünni az olvasással — nem csodálkoznám, ha módja nem volna — de lévén 's még is a' — ezer egy éjszakát — meg nem szerezni — hát az alázatosság óráit látta-é? már ki jött 5 darabja még hátra vagyon 3 darab. Hát a' Döbrönteí Abécés és olvasó könyveit látta-é? Csak ugyan ha a' Deák oskolák fenn állanak, szeretném meg érni, ha valaki egy arraszolgáló Abécés könyvet írna, melyből a' gyermek előre Declinalni Comp. és Conjun-gálni meg tanolna — ezzel azt lehetne meg nyerni, hogy akár-meltyik tanuló 2 Esztendő meg nyerne 's annyival hamarább Togátus lehetne. Ez ugyan ma tsak képzelődés ábrándozás — de szerencsé-sen ki lehetne vinni. Így cselekedtenek a' Németek a' Diák Nyelvre nézve — Basedow, Campe — halhatatlanságra méltó Tudosok. — Hát mostis a' pesti Ujsággal tart-é? A' Pethe ur Ujságát senki sem viteti-é a' völgyben? En most erre törekedem, ha jártathatása elsülne, lévén különben modom a' pestit meg olvasni — meg olvashatom ugyan a' kolosvárit is; de még is szeretném ha nekünk is meg volna kivált a' Társalkodoért. — Nem győz a' hátam többet — feleséggemmel együtt — tiszteljük s azt kívánjuk: Légyenek jo egésségben. — Tisztelet mellett vagyok még-is

igaz jo akaroja

Brassai m. p.

III.

in Villa Sancti Michaëlis.
5-a Aprilis 830.

Kedves Rector Ur!

Ugy-é hogy vette hiba nélkül a' le küldött Ms. — 's a' Kolozsvárra szollo Levelem is elküldötte? Meg lehetett volna talán innen is a' héten el-küldeni, de ezen az uton hamarébb el-mehetőnek gondoltam.

A' Hervay Sirhalmi meg vagyon-é? Az Urnak lévén módja, ha meg szünik szerezni, mert tsak így lehet boldogulni, hátra marad, pedig tsak ne kívánja magát a' pipa Collectorok Compániájába bé

avatni. — Esmertem egy Embert a' ki az esztendőök folyását azzal mérte, hogy minden esztendőben egyel szaparította pipája számát — hát ha a' mit ezékre adott, könyvekre adta volna — mely nagy boldogságot fundálhatott volna! Az életet ha lehet M. országgá kell változtatni törekedni — ebben a' valóságos Filozofusi élet. Szívünk a' mennyit csak lehet a' szép 's jó könyvekből és fordítsuk a' magunk 's ember Társaink boldogítására — nem kell fel venni azok háládatlanságát. Igyekezzünk a' beteg Lelkek gyógyításán — 's könyörögjünk Istennek azok gyógyulásáért. — Térítsük meg a' tévelygőket, nem mondom bolondokat — mert oh mely sajnállásra méltok az ilyen teremtesek. Ha nékem modom lett volna a' miolta itt vagyok 300 aranyat elvesztegettem volna könyvekre — melyeknek nevét a'ki kívánná mind pennájára elé mondanám, sokszor csak solhajtással tehettek eleget vágyódásomnak 's képzelődéseimnek, 's ezen kell meg nyugodnom, mert másképen nem lehet — Nemis hittem hogy vágyódásomnak eleget ne tehessek — de meg tsala reménységem.

Ha ma Ferenczi*) élne 's az Ahitatosság oráit kezébe adnám még egyszer örömeiben megiffiadna — ezt modja lévén szerezzé meg — inkább a' mennyivel ezt meg szerezheti a' Lavocatokat Annyi Árért adja másnak — ugy is talán majd ki adodván a' Conversations Lexicon 12 darabban — ebben mindent egy csomóban fel fog találni. A' német ki adásnak Árra kötve 25 f. ezüstben — oh mely jó szível meg venném ha modom volna benne — de csak mástól kölcsönzők égy-égy darabot 's így esmerkedhetem vele; de így is áldom az Isteni gondviselést — hogy van alkalmasságom belőlle meríteni. Hát Esp. Ur mit dolgozik? mit olvas? szeretném vagy három darab könyvet ha meg olvasna — 's ha nékem meg volnának fel küldeni eitem mulasztván, hát ha még az Arany válóné aszszonya maga épségében volna mely szép könyvekkel (esmervén izlését) esmerkedtetném meg! Örömben ki ugrana bőréből — mert olyan könyvek — melyek a' legnagyobb tilalomban voltak csak nem szabadon olvastatnak. Az Urnak kötelessége szerint minden Esztendőben elkell mondani a' nevelés serkentésire egy egy Tanítást, ezt pedig, hogy nagyobb Solemnitással eshetnék, mindenkor a' szt.-mihály napi Communio dél esti oráján kéne meg tenni mint a' Szászoknál van é szokásban esztendőben kétszer Tavaszszal és őszszel — de azt kérdem hát: a' Sombori prédikatioit 3 darabban meg szerezte-é — ezt én csak az Urnak írom, mert másoktól iryelném talán — ebben van a' Nevelésről 3 prédikatio — meg érdemli az egész könyv a meg vételt — a' Nevelésről a' 2-dik kötetben szoll. Hitesse el magával, hogy ezek oly szép popularis prédikatiok — érett észszel lévén dolgozva, hogy azoknál Magyar Nyelven ma szebbek nemtaláltatnak — azonban rövidék, nem hosszak — Németül is van Wisernek 3 darab ív 8-0 melyeket ő Bécsben mondogatott II. Josef császár parancsolatjából — mind a' Nevelésről.

Midön Irásom elkezdtem, nem gondoltam hogy ennyire me-

*) Torockói pap.

nyek de látom igaz: *Idea unius Excitat - Ideam alterius* — meg engedjen — de nem álhatom, hogy a' világ háládatlanságáért könyvgyűlölő akar lenni. Imádkozzunk inkább az olyan Emberekért kiknek Lelkek beteg — a' mások rágalmazása ne tántoritson el a' felséges czéltól — a' kedvetlenséget édesitse meg a' holtakkal való hív Társalkodás 's szorosan egyesített barátság. Hát a' Bonnetot 3 darabban látta-é? ezeket is meg venni gyönyörűség, de meg nem szerezni vétek. — Az Urnak vagynak olyas Baráti a' kiktől ha nem sajnálja fáradságát szedhetne össze populáris prédikációkat — 's ha ezt véghez vivén ezt is meg láthatnám, meg köszönöm én — nékem van az eszemben már sokakat látván németben, de nem vagyok alkalmas a' le írásra — el-vagyok gyengülve, ha engem nem szenvedtetek volna annyit — talán én sem estem volna úgy meg — ilyen populáris prédikációk a' Salzmann prédikációi — én azokhoz hasonlót még nem láttam többet. Légyenek jó egészségben! Tisztelet mellett kívánja az Úr

alázatossa

Brassai m. p.

SZABÓ JÓZSEF DEBRECZENI JÓLTEVŐNK EMLÉKE.

I.

Szabó József, debreczeni polgár, ki folyó évi jan. 12 én halálozott el, összes vagyonát, mely mintegy harmincezer forintnyi értékre tehető, az unitárius egyháznak hagyta.

1826-ban született Szabolcsmegyében, Ibrány községben, ref. szüléktől. Atyja Szabó Mihály, ibrányi, később eöri ref. lelkész volt, anyja pedig Székely Klára, az egykori híres, debreczeni ref. főénekesvezér, Székelynek a leánya. Elemi iskolát végzett Ibrányban, majd a debreczeni ref. collegiumban tanult négy gymn. osztályt, mely után az iskolát odahagyva, a kereskedői pályára lépett. Előbb Debreczenben, majd Szathmáron, Kassán és Nagyváradon s végül Kolozsvárt és Budapesten volt alkalmazásban. Az 50-es években visszatért Debreczenbe, hol üzletet nyit és idővel szorgalma és kitartása által szép vagyonra tesz szert.

Ezelőtt husz évvel a ref. egyháztól megválva, Kolozsvárt az unitárius vallásra tért, a melynek mindvégig hive marad s meleg érdeklődést tanusít ügyei iránt. Folyóiratunknak egyik legbuzgóbb olvasója és az egyházi illetéket minden évben a legpontosabban fizeti. S végül vagyonát unitárius egyházi célra hagyományozta. Végrendeletében megemlékezett több debreczeni jótékony intézetről is, melyeknek összesen ezerkétszáz forintot hagyott. Ibrányban meg még életében ajándékozott volt 10 hold földet oly célból, hogy annak jövedelméből az ev. ref. szegényeknek karácson szombatján kenyereket osszanak ki.

A nemes jóltevő emlékére itt közöljük még a felette mondott beszédet.

II.

Téli éj borult a tájra, leszállt az enyészet örök éjszakája. *Az* enyészető lehelet szele fuvalt s egy élet az élők sorából kiszakított!... Mély megindulással állunk e koporsónál mi, a kik a távolból eljöttünk tisztességet tenni, a végső tiszteletet annak a férfúnak

megadni, kinek e koporsóban nyugosznak hült tetemei, s kinek sirja felett távolság és közelség, ismeretlenség és mégis közeli ismeretség oly sajátságosan s meghatóan ölelkeznek. Mély megindulással s megihletődéssel állok e ravatalnál, mert az élet képe, mely itt felújul, a muló, tovatűnő porok, az enyésző hamvak felett lelki szemünk előtt megjelen, oly felemelő, egyszerűségében is oly magas, nagy és szent dolgokra emlékeztető.

Távol voltál tőlünk és mégis oly közel! Arczod nem adattott színről-szinre látnom. Boldog gyermek-játékidnak a messze múlt tanúja és a puszták szépséges végtelen rónája. Itt születél és növekedsz fajod érzelmeiben és erényeiben; ifjúságodban bizonyára, mint e népnek minden fia, lángolsz szent tüzzel kebledben. Itt nő meg jellemed, mely nem ismer mást, csak egyenességet, tiszta, szeplőtelen becsületet. Képzetelem visszaszáll a korra, mikor karod edzed az erős munkára, vissza, az időre, mikor a tavasz virága nyílik ki a szívbene. Álmodhattál te is szép tündérmokokat, mert emberszived volt, de talán nem jött meg angyalod, s egyedül maradtál, s a kinyílt virág lassan elhervadt. Egyedül maradtál és munkálsz folyton, szüntelen, de ki tudja mire? azoknak, a kik téged környeznek, észrevétlen és önmagad előtt is nem tudott, önönmagad előtt is ismeretlen. . . Lelked, gondolatokkal társalog magános éjeken, te a kézi munkához szoktál kinek a nap nem egyéb, csak közönséges üzlet és vásár, czélt keresve, eszmék forrongnak hányatott lelkedben, s gondolatod a pusztá végtelenén szállva átlép a bérceken, lelked ott nyugszik meg, ott távol keleten. Miért nem kerested czéledat itt közelb, hiszen találhattál volna érdeket itt is, szépet és nemeset, találhattál volna e körben eleget, melyeket szolgálva épp úgy hazádat szolgálod, a melynek oltárán kell, hogy égjen végül is minden jó érzelem s minden nagy áldozat. Miért? Te tudtad azt és a mely fölött nincs más bíró, csak Istened, a mi e földön egyedül független, csak egyedül szabad, melyet földi hatalom soha felelőségre nem vonhat, az ember eme drága kincse, nagy szentsége, a kebel királya, az önlekiismeret.

Távol voltál tőlünk és közel hajoltál! A szellem előtt nincs távolság, nincs korlát, nincs határ. Lelked hozzánk vonzott, hozzánk csatlakoztál. Emberek megszólása talán ha nem is illetett, de tied köztül, a kik között élél, akárhány tehetett fel kérdést e lépésed felett. Hozzánk csatlakoztál és láthatatlan kötelékekkel összefűzve mindvégig híven mi velünk maradtál. A mi minket lelkesített, az lelkesített tégedet is. A mi reánk nézve felemelő, az emelte föl a te

lelkedet is. A mi minket, megfogva és megragadva tart, a mi életünknek világossága, hitünk és reményünk központja, útainknak vezérlő, világító fénye: az egy igaz örök Istennek magasztos keresztény hite, az tartotta megfogva és megragadva, az töltötte bé a te lelkedet is. És ez a hit ragadja meg áldozó szived, midőn minden vagytonod az egy Isten tiszteletére szentelt hajlékra ajánlod, mely után nyugodtan szólasz aztán Uradhoz: „Mostan bocsátod el a te szolgálodat békességgel!”

Elbocsátott. S mi mély megindulással és egyszersmind emléked által fölemelve vesszük körül koporsódat. A te példából is azt tanuljuk, hogy becsületes munka által az életben előre lehet haladni, hogy Isten megáldja a szorgalmat, a munkásságot. Azt tanuljuk, hogy a világi foglalkozás mellett is mint növekedhetik a szellem, mily nagy lehet a hit ereje és hogy mennyi fenkölttség, mily gazdagság van az egyszerű szívekbe is elrejtve. A te példád különösen buzdító mi reánk nézve. Hálás emlékezettel fogjuk megőrizni nevedet, hálával és kegyelettel fogják azt átadni egymásnak az egymás után jövő nemzedékek. De avagy ne éreznének-e igaz részvétet ti is, te, a ki mindvégig nemes barátja, bizalmasa és hű gondozója voltál és ti mindnyájan, a kik a közelből tisztességére megjelentetek? Avagy vethetne-e valaki követ ő reá, mondhatnátok-e felette kárhozható itéletet, a miért hitelvben elszakadt, messzement tőletek; de a kinek szíve azért éppen az volt, mint régen, mikor mindenképp egy volt veletek. Avagy nem inkább könnyet kell-e ejtenetek, a kinek épp változásában ismeritek meg, a mi titeket is ékesíthet, a tiszta jellemet. Avagy nem inkább növekedni kell a tiszteletnek, hogy bátran vallotta az elvet, melyet önmagára ádvadónak ismert?... A gondolat szabad, szent a meggyőződés, hithez ragaszkodás és áldozatkészség, ez az a tanulság, melyet a tovaröppenő élet mindnyájunknak hirdet.

PÉTERFI DÉNES.

IMA CSAPÁSOK IDEJÉN.

Az Ur csapása van mirajtunk:
Mindennap új keservre hajlunk.
A halál jött fel ellenünk,
Kegyetlenül bánik velünk...
Jajszó, keserv minden felől,
Kedvet, gyönyört, mindent elől...
Elfáradánk a sohajtásba,
A könnyezésbe, zokogásba.
Reszketve kérjük: Istenünk!
Meddig tart ez, mi lesz velünk?..
Oh, szánj meg minket jó Atyánk,
Irgalmaddal tekints reánk!
Vétkeztünk, igaz, ellened:
Megérdemeljük büntetésedet!
De te atyánk vagy Istenünk,
Jóságodat láttasd velünk.
Imádva kérünk, gyermekid,
Szüntesd meg már bús könnyeink.
A fájdalom, a bú, keserv,
Elcsüggeszt, rémit és lever...
Nincs más kiben reménylenünk:
Te légy velünk jó Istenünk!
Derítsd fel már hitünk egét,
Oszlasd a bánat fellejét.
Ne hagyj, ne hagyj el jó atyánk:
Irgalmadat derítsd reánk!..

RÉDIGER GÉZA.

MAGYAR TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK.

(Könyvismertetés.)

A Magyar Tört. Életrajzok 1891. évi folyamában három nagy-érdekű életrajzot találunk: Kovacsóczy Farkasét Szádeczky Lajostól, Mária Teréziáét Marczali Henriktől és II. Rákóczy György életét magától a szerkesztőtől, Szilágyi Sándortól.

Kovacsóczy Farkas Báthory Kristóf fejedelem nagytehetségű kancellárja volt, Báthory István lengyel király bizodalmas embere, ki mint erdélyi kormányzó is lelkesen viselvén szívén a Báthory-ház érdekeit, végre Zsigmond áldozatai közt vérpadon végezte életét. Szádeczky, ifjabb történetíróink legjelesbike, kiváló gonddal állítá egybe e nevezetes erdélyi államférfiről fenmaradt gyér adatokat s hű képét adja Erdély legválságosabb korszakának. Szádeczky előbbi munkája, Békes Gáspár életrajzában sajnálattal észleltük, hogy a XVI. sz.-ban ép oly fontos mint érdekes hitmozgalmakra kiterjeszkedni vonakodik s Békes érdemeit a szabadelvű valláseszmeák meghonosítása körül hallgatással mellőzi. Ám most Kovacsóczy életrajza örvendetesen lep meg, mert a tudós szerző szakítani igyekszik e félszegnek mondható egyoldalú iránynyal s nem késik nyomós érvekkel bebizonyítani, hogy a kit a mi Uzonink unitáriusnak s „Erdély egyik elsőrangú történetírója.“ Kőváry László, katolikusként vél, tudajdonkép református volt. Ugyancsak Szádeczky egy füst alatt azt is kimutatja, hogy nemcsak Kovacsóczy, hanem többi kormányzótársai is, köztük a nagytekintélyű Kendi Sándor, 1580. tájt a református valláson állottak. Kiválóan érdekes adat ez; méltó egyháztörténetíróink figyelmére. Mert azt jelenti, hogy Kendi Sándor bevégezvén Blandratával Dávid Ferencz elbuktatását, úgy iparkodott menekülni az unitárius nemesség szemrehányásától, hogy a Báthoryak előtt is kedvesebb Kálvinegyházba tér. Azt ugyan, hogy Kendi S. valaha unitárius volt, Szádeczkynél hiában keresnők. A mily szembetűnő hévvel ragadja meg az alkalmat egyik-másik nevesebb történeti alak kálvinista igazhitűségének kimutatására, ép oly következetesen hallgatja el azt, például, hogy „Európa dísze, nemzetünk koronája“ (91. l.) azaz: Dudith András unitárius volt. Ép úgy nem tudja meg az olvasó tőle azt sem, hogy Kovacsóczy jó barátja, Gyulai Pál, ki Báthory István muszka hadjáratáról „ama nagybecsű történeti munkát írta,“ mely Kovacsóczy költségén látott napvilágot, szintén unitárius, sőt Békes Gáspár neveltje volt. Hogy Gálfi János, Vajdakamarási Lőrincz s a többi apróbb szereplők felekezeti álláspontjáról (kik Dudithhoz és Gyulai Pálhoz hasonlóan voltak reformátusok) szintén egy szót

sem hallunk, az a fennebbiek után magától érthető. Pedig a XVI. sz. második felében a vallás nem épen lényegtelen jellemvonást ad a historiai alakok megítéléséhez.

Node se baj! A nagytehetségű szerző könyve megírásakor, mint egyik legifjabb s legszebb jövőjű egyetemi tanárunk, b. e. Szabó Károly örökébe lépett. Kívánjuk, hogy nyomába is lépjen halhatatlan tudósunknak*) s az itt Erdélyben lépten-nyomon felhalmozott historiai emlékekből megösmervén a XVI. és XVII. sz.-beli lengyel és magyar unitáriusokat: nagy elődéhez híven, terjeszse ki figyelmét e számban csekély felekezetre is, kiknek a magyar nemzet szellemi művelődése körül nem épen legecsekélyebbek az érdemeik. A fennebbiekhez csak annyi hozzá tenni valónk van még, hogy Báthory István „m i n t a s z e r ű vallási türelmességéhez“ részünkről nagyon sok komoly szó férhetne s hogy ugyancsak ő nem 1579-ben „k e z d vallása háttérbe szoríttatásán bánkódni“ s hogy Dávid Ferencz nem „1579. nov. 7-én halt meg.“ (Mindez a 19. lapon.)

Szádeczkyétől sokban elütő művet ad mestere Szilágyi Sándor Történetirodalmunk e nagyérdemű Nestorán meglátszik, hogy Erdély szülötte: szép és nemesen egyszerű nyelven bátran mondja ki a nem egyszer keserű történeti igazságokat s bár meglátszik rajta, hogy kálvinista talajból nőtt ki: az is meglátszik, hogy a tárgyilagos történetíró feladatát a felekezeti ségen felülállónak tartja. Ugyanezért szabatosan közöl ő mind orthodox szabású, mind pedig az orthodox iránynak nem épen hizelgő tényeket is olvasójával. Valóban egyetlen más vallású hazai történetírót sem ismerünk, kinek munkáiban oly sok becses, s egészen új anyagot lenénk egyháztörténetünkre vonatkozólag, mint Szilágyi Sándornál. Csak egyik nagyobb vállalatára a jelenleg is folyó „Erdélyi Országgyűlési Emlékekre“ mutatunk, mely nek mind közzétett okirataiban, mind kiváló alaposággal megírt bevezetéseiben halom számra találjuk az eddig nem méltányolt, vagy nem ismert adatot egyházunk viszontagságairól és egyik-másik unitárius jelesünkről. És örömmel jegyezzük fel, Szilágyi legkevésbé sem átallja bevallani a tolla alá került kiválóbb egyéniségről, hogy bölcsességét nem a hortobágyi Helikonon merítette.

II. Rákóczy György életrajza méltán sorakozik Szilágyi Sándor eddig közrebocsátott jeles művei mellé. E folyóirat egyik munkatársa már a múlt év tavaszán kimondta, hogy „I. Rákóczy György a kálvinistáknak szívek szerénti feje volt, a ki már elkezdte lerakni az alapokat Erdély jövőndő nagyságához s fiában is egy orthodox Báthory Zsigmondot neveltetett.“ (Unitáriusok Magyarországon 219. l.) Ugyan-e nézetet találjuk csaknem ily nyíltsággal keresztül vive Szilágyi nagy művén is. Már az előszóban így szól: „Valóban ifjú György is erős kálvinista volt, egészen a t y j a i s k o l á j á b ó l; ugyanannyi hittel, épen oly erős meggyőződéssel, — de több

*) Kit — hálával említjük — munkatársaink sorában is tisztelhetünk.

önbizalommal s kevesebb óvatossággal.“ A lengyelországi hadjáratról Kanyaró így nyilatkozott: „Tudjuk e praedestinatiós bölcsességgel intézett vállalat sikerét, mely a prof. Erdélyt tönkre tette s a Rákóczy-házat a katholicizmus karjaiba hajtotta.“ (U. o. 226. l.) E két sorban foglalhatjuk össze legrövidebben a Szilágyi művének is egész tartalmát. „Öreg Rákóczy György erős, buzgó kálvinista volt,“ — e kijelentéssel nyitja meg II. Rákóczy György életrajzát. „S ha öreg Rákóczy György hitt a kálvinista praedestinatióban, mennyivel inkább kellett abban hinnie fiának, II. R. Györgynek, ki tanúja volt annak, hogyan sikerült egymásután minden terv, melyhez atyja fogott... Az öreg György tudta, hogy Jehova vele van; de aztán el is készítette mindent úgy, hogy Jehovának ne legyen oka elválni tőle. Az ifjú György már nem is képzelte másként, mint hogy Jehova elválhatatlanul hozzá van kötve, akár mit is csináljon ő.“ Valóban a legtalálóbban van kítűzve a szempont, melyből a György úr pályája igazságosan megítélhető. S még találóbb ez elhibázott életből levont végkövetkeztetés: „Fényes álmaival, nagyratörő reményeivel ez a jeltelen sír takarta el mind azt, a miért ő küzdött... Hijában kérte nejét a csatatéren tett végrendeletében: „Az isten dicsőségére vigyázz, az igaz vallásban, kiben velünk éltél, állhatatos légy változhatatlanul; Ferkót (I. Rákóczy F.) abban neveld; semmi világi dicsőség, semmi félelem attól el ne szakaszson.“ Nem félelem, nem világi dicsőség szakasztotta el — úgymond Szilágyi — a megtört özvegyet ettől, hanem a gyűlölet! Ő hogy tudott volna abban a vallásban vigaszt, nyihületet találni, mely imádott férjét a halál karjaiba kergeté! Alig várta, hogy, a gyászév elteltével visszatérhessen régi istenéhez s ennek oltáránál vezekelhessen! S hogy istene bocsánatát kinyerhesse, mindent lerombolt, mit a Rákóczyak két nemzedéke alkotott.“

Ime az erős, tárgyilagos történetíró pártatlan ítélete, kit kislelkű felekezeti féltékenység nem riaszt vissza a meztelen igazság kimondásától. Csaknem kedvünk jön egy futó pillantást vetni Erdély egyszázéves történetére: mint alkotják meg I. János Zsigmond tanácsosai, e merész lelkű és erős akaratú férfiak, eme szabad és független országot — a rá fenyegetőn nehezedő két óriás császári birodalom között; mint emelik fel azután az unitárius államférfiak iskolájából kikerült Bocskay és Bethlen a virágzás és hatalom tetőpontjára s mint tereli a Keserű Dajkák és Geleji Katonák által Debreczen vidékéről újlag beplántált sivar orthodoxia csakhamar a végzetes örvény felé. Első lépés: az unitárius egyház porba döntése; második lépés: a sajtó és minden szabadabb irány elfojtása; harmadik lépés: a Mohácsként reánk szakadó lengyel katasztrófa. János Zsigmond erős alkotását Mihály vajda oláh hordái, Básta vallonjai, a kálvinista hajdúk és jezsuita cselszövények megingatták, de meg nem törhették: azonban az államalkotónak híresztelt praedestinatiós bölcsesség végzetes tévedéseinek véges emberi erő ellent ugyan miképen állhatna?..

Jellemző vonása a Szilágyi előadásának, hogy az eseményeket egyik vagy másik oldalról megvilágítja ugyan, azonban minden egyéni észrevétel nélkül állítja szem elé s magára az olvasóra bizza a tanúság levonását, vagy pedig a végítélet megtételét. Az ily előadás első tekintetre kiváló részrehajlatlanság színében tűnik fel. Ámde nem a legerősebb oldala az, hogy az avatatlan figyelmet sok minden elkerüli, mit a történetíró elmulasztott nagyobb világosságba állítani. A lengyel katasztrófa csomópontjánál pl. minden szílat föllelünk Szilágyi művében; de aligha akad csak egy olvasóra is, ki az elszórt adatokból hí képet tudjon alkotni magának arról a majdnem dőre vakságról, melylyel Erdély elbizott uralkodója vesztébe rohant és országa bukását előkészítette. Látjuk őt a svédvel szövetségben; de alig jut eszünkbe, hogy ugyancsak a svédet öreg Rákóczy György néhány év előtt csufosan a hinárban hagyta. Látjuk a praedestinált okosságot mindenek előtt Chmielnicki Bogdánra támaszkodni; de eltévesztjük szem elől, hogy éppen e kozák hetmánnak legkedvesebb fia volt az (v. ö. 98. 193. l.) kit Rákóczy emberei 1653-ban Szucsavánál megölték. Látjuk a gondos és bölcs fejedelmet a frigylevek megerősítése előtt útra kelni (169. 171. v. ö. 186. l.), s látjuk, hogy a híú királyi pompára sokkal többet ad, mint hadi szerek, tanult vezérek és kipróbált csapatok szerzésére. Látjuk azt is, hogy indulása előtt fősvénysége és éretlen gőgjével a világért sem mulasztaná el a tatár khánt ellenségévé tenni, ellenben a török szultán meggyerését jónak látja elhalasztani; sőt a német császár bosszúját is vakmerő negéddel hívja fel maga ellen. (V. ö. többek közt Vitnyédy István levelével M. Tört. Tár. XV. 37.)

Valóban oly számos a hibáztható pont a lengyel hadjárat megindításánál és bevégzésénél, hogy fel sem tűnhetik, ha Szilágyi mellőzi azok kiemelését. Nekünk is inkább csak az orthodox Révész által fennen emlegetett „kálvinizmus szeréni világnézet“ vizsgálása közben jutott eszünkbe e jeles példákra rá mutatni.¹⁾ Nem találjuk Szilágyinál Lengyelország felosztása tervének kárhooztatását sem; úgyszintén hallgat a rettentő dúlásokról, miket a féktelen erdélyi csapatok a kozákokkal versenyezve széltiben míveltek; a lengyel kudarczra nyomban következő véres korszakról sem hallunk szót, mikor a praedestinatio hősének felviharzó szenvedélyei két nemzedék alkotását döntik porba, s az „imádott“ hazát hamúval borítják. Ámde,

¹⁾ Vesd össze: „Erre mindemai (igy!) napig sokan ezt mondják: imé, itt van, a világtörténetekben az Istennek igazságszolgálatása! Általában pedig a múlt és jelen több kitünő tudós ösmerője külföldön nyilván állítja, hogy Poroszország(!) a maga nagyságát különösen annak köszönheti, mert fejedelmei politikában és mindenben, a kálvinizmus(!) szeréni világnézetet követték... Hát hazánkban, a Bocskay, Bethlen és Rákóczy szabadságharczait, a bécsi, nikolsburgi és linczi békekötéseket, képzelhetjük-e, megfoghatjuk-e a kálvinizmus döntő befolyása nélkül? Hiszen ama harcok (értsd a bécsi, nikolsburgi és linczi békekötéseket) győzelmes vezérei mindenütt s éppen a harcok mezején is, a legszörűbb dogmákban is(!) elszánt hívei valának a Kálvin szerént reformált egyháznak... Az államélet nagy fontosságú szempontjából

jól tudjuk, a szerkesztő lelkiismeretessége korlátozta itt az író szabadságát. A tér kifogyott s a kitűnő szerzőnek szorosabbra kellett vonnia az elbeszélés fonalát, hogy ez érdekes életrajzot a Magyar Tört. Életrajzok keretében a történelmi társulat fölös költsége nélkül adhassa.

A jeles mű e vázlatos része ellen sem emelhetünk tehát alapos kifogást. Csupán a berekesztés könnyedén odavetett állítása, hogy II. Rákóczy György „Erdély jövőjeért s a linczi béke vívmányaiért küzdött,” hangzik egy kissé különösen a mi fülünkben. Azt sem hagyhatjuk egészen szó nélkül, hogy „a helyet, hol a török vasa halálos csapást mért reá, a kegyelet nem hagyta jeltelenül.” Tudtunk szerint a kegyelet édes-keveset bajlódott II. Rákóczy György megérdemelt bukásával. S ama bizonyos kőoszlop, mit a processiójáró katolikusok a monostori országit kimagasló ponkjára állítottak, a legújabb időkig semmi viszonyban sem állt a távol „gyalai csatával.”

Mind Kovacsóczy Farkas, mind II. Rákóczy György életét törül metszett, szép magyar nyelven olvashatjuk. A tartalmas s mégis lendületes próza, a kifejező és szingazdag nyelv mind a tehetséges tanítványt, mind kivált a kitűnő mestert dicsérik. Nem lehet ezt elmondani a Tört. Életrajzok harmadik művéről, mely Mária Teréziát ily ékes osztrák-magyar stilussal mutatja be olvasóinak:

— Mindenütt felhangzott az újongó kiáltás: Éljen az úrnő királyunk! (75. l. Értsd: „Vivat rex domina nostra!”) Az öreg angol követ könnyeket hullatott bámulatában. (77. l.) Vigyázznak a bécsiek, nehogy városuk... hanyagságuk vagy árulásuk miatt az ellenség kezére ne(!) jusson. (114. l.) Az első golyók elől lovuk nyakára dőlve keresnek védelmet, aztán kiveszik kardjukat foguk közül, hol addig tartották. (118. l.)

Szótanra nézve érdekes: Tán leganyásabbak (értsd: legnagyobbanyaiabbak) Ferdinand főherceghez intézett levelei. (181. l.) Szóvonzatra nézve: Felbontatlanul szolgáltatatta át lotharingiai Ferencznek Bercsényi Lászlónak hozzá (értsd: Pálfihoz) intézett levelét. (50. l.) Szórendre nézve: Fia békét sietett kötni. (129. l.) Mondatalkotásra nézve kiváló: Kicsavarta... kezéből Prágát, hol már megkoronázták cseh királynak a bajor választót és vele egész Csehországot. (118. l.) A köv. díszpéldányt érthetlensége miatt nem tudjuk hová

véve pedig fel e tárgyat, egyenesen és komolyan kérdésbe tehetjük, hogy vajjon ha a magyar nemzet egyeteme vagy többsége az unitárizmust bevette volna: a magyar nemzetiség, a magyar alkotmány és állami önállóság is nem lett volna-e századokra, sőt örökre semmi? Igenis... Midőn tehát Méliusz, mint a kalvinizmusnak az unitár áramlatok elleni egyik hatalmas megvédőjét hiven emlegetjük, ne feledjük el, hogy ő mint ilyen is, kitűnő szolgálatot tett a magyar nemzeti-ségnek s hazánk alkotmányos szabadságának és önállóságának.“ Révész: Méliusz P. emlékezete. (Debreczen, 1873. 26—31. l.) „Legalább is merész, hogy ne mondjam elfogult következtetés — jegyzi meg e praedestinált bölcsességre a kevésbé elfogult Varga Lajos. Ker. egyháztört. II. 248.

sorozni: Mindebben azt a női jellemvonást véljük megtalálhatni, mely megengedi a jó után való sópánkodást, ugyanakkor midőn sovárság (talán: sovár vágy?) a rossznak ismert útra térít és saját gyöngeségében elég mentséget lát. (273. l.)

Látnivaló a felhozottakból, hogy Mária Terézia tudós írója nem annyira az erdélyi történetírói iskolához tartozik, mint inkább amaz újabb budapestihez, mely Magyarország államéletét modern szempontokból vizsgálja. Ez iskola kevesebb gondot fordít a magyaros irányra avagy ósdi szellemre, mint inkább az eddig csak inkább másod sorban méltatott idegen kutforrásokot kutatgatja. Ugyanezért, mivel tőlünk, erdélyiektől, meglehetősen távol álló gondolkozás szülötte: tartózkodunk ítéletet mondani az előttünk fekvő nagyérdekű műről. Csupán csak azt jegyezzük fel, hogy a történelmi társulat tudósai nem késtek egy díszpéldányt belőle ő felségének is felajánlani.

DRS.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1892. JAN.

(Freycinet fogadtatása a Francia Akadémiában. Az erkölcstelen, aljas irodalom hanyatlása Franciaországban. J. Simon Nouveaux Memoires des autres. 1. vol. in. 12. A liberálisok és orthodoxok közeledésének jelei a ref. egyházban.)

Szerkesztő Úr!

Freycinetnek az Akadémiában való fogadtatásáról nem csak azért írok, mert protestáns és ministerelnök, hanem mert az valóban esemény volt. Az ünnepély dec. elején ment végbe. Már napokkal az előtt nem lehetett arra jegyet kapni. Kétségtelen, hogy az új tagnak már a neve és személyisége is sokat tett arra nézve, hogy őt lelkesülten fogadják. Freycinet már régóta ismeretes, mint politikai szónok, ki ügyesen tud a kérdésekkel elbánni, ki következetesen érvel, midőn valamely szakjába vágó dolgot kell védelmeznie; s kiváló a kételkedők meggyőzésében vagy ellenfelei megczáfolásában. De mindez különböző dolog egy akadémiái értekezéstől, főleg ha mint a jelen esetben egy drámai költőről kellett beszélni, a kinek helyére választatott meg. Minő ellentét! Egy mérnöknek, egy hadügyministernek kellett dicsbeszédet tartani egy költőről és pedig drámai költőről. Ez már magában elég volt, hogy felkeltse komoly embereknek is az érdeklődését. Aztán azt is tudta a közönség, hogy a kinek Freycinet beszédére felelni kell, az Greard, a francia egyetem aligazgatója, egyike korunk legnevezetesebb íróinak, kit az irodalomról és a költészetéről mindig szívesen hallgat a közönség.

Bármí volt az ok, a mi az embereket e napon az „Institute“-ba vitte, tény, hogy rendkívül sokan voltak jelen és várakozásukban nem csalódtak.

Említettem már más hasonló alkalomból, hogy az új akadémiikus szerepe dicsbeszédet mondani elődéről, vagy pedig azt bírálni. Augier Emil, a kinek a helyébe lépett Freycinet, eléggé ismeretes arra, hogy ha csak a „Fils de Giboyer“-nek lenne is szerzője, semmint hosszasan kellene utódjának róla tartott beszédét ismertetnem. Azért a beszédnek csupán arra a részére szorítkozom, hol Freycinet Augierről, mint politikusról szól. Augier tényleg a legnagyobb megvetéssel viseltetett a politika iránt, úgy hogy azt „a legkevésbé tiszteletre méltó tudománynak“ nevezte. Azért Freycinet úgy látom tulságba ment, midőn előde politikájáról beszélt. Igaz, hogy a mint állítják, III. Napoleon többször vette igénybe fánácsát,

midőn az önkényű uralmat szabdelvűvé akarta átalakítani. De Augierről, mint politikusról beszélni egyáltalán nem lehet. Mint az akadémikusok rendesen szoktak, Freycinet megköszönte a kitünő tetsületnek, hogy kebelébe fogadta. Mentette magát, hogy ő a költészetéről beszél, kinek egész élete más munkakörben mozgott. Nem is ereszkedett előde drámai költészetének bírálatába, hanem inkább számos szép helyet idézett tőle. Beszéde ha nem is volt irodalmi mestermű, de világosan volt írva és sok tapsot aratott. De ennek egy része kétségtelen inkább a miniszterelnököt illette, mint az akadémikust, a politikust inkább, mint az író.

Greard beszédének, melylyel Freycinetnek felelt, más irodalmi és bírálati értéke van. Az író teljesen uralkodott tárgyán és a legnagyobb könnyűséggel kezelte. Mily nagyszerű és megragadó képet rajzolt Augierről és mily igaz bírálatát adta műveinek. A hallgatóság e meglehangú és fényes beszél szépségeitől el volt ragadtatva. Mily stylus, mily finom árnyalatok! Mily biztosság, mily hibázhatlan írói érzék melylyel mindig az igazságot találja el!

Greard kedves kitérést tett a híres Pigault-Lebrun-re, Augier nagyatyjára. Sajátságos, hogy e frivol és könnyelmű regényíró volt az erkölcsben Augiernek oktatója. A mily frivolok a nagyatyja munkái, éppen annyira kifogástalanok erkölcsi tekintetben az unoka művei. Mily könnyed kézzel festi ezt, és mily finom izléssel: „Ötven évig járta Pigault-Lebrun e világot, komolyan kezdve a Bastille-ban, hol két évig volt fogoly; innen kiszabadulva a csendőrséghez áll be; esküdt ellensége szabálynak és fegyelemnek, s mindenféle párbajokba és rendetlenségekbe vegyül és társainak bálványa; aztán egy vándor színész-társulathoz szegődik és mindenféle bolondságokat követ el s atyja otthon halottnak nyilvánítja. Nem levén többé élő, kedve szerint játszik városokban és falvakban; végül a köztársaság zászlója alatt hazakerül és Valurgban katona lesz; tiz évvel később Jerome herczeg könyvtárnoka könyvtár nélkül, felolvasója a herczegnek, ki a könyveket sohase szerette és a kinek egyéb hivatala soha se volt, csakhogy ünnepélyeket rendezzen; mindig kalandok közt és mulatságok közt élve, gyöngédtelenségre nem hajlandó, de semmi kicsapongástól sem tartozkodó: s csak úgy röptében szórja az utra vígjátékait, bohózatait és regényeit féktelen képzelődéssel és könnyelmű vigszággal írva, de a melyeknek semmi közük az erénynek. A családi tüzhelyhez visszatérve e vig regényhősből, nevelő lesz, unokájának nevelője, azt segíti tanulásában s kíséri útazásában és nyolczvan éves korában számára „Erkölcsei elbeszélések“-et ír. „Kedves Emilem, mondotta, — Emil akkor tizenkét éves volt — a te számodra írtam ez elbeszéléseket, neked ajánlom azokat.“ „Vajha élvezhetnéd, vajha mindenekfelett megtanulhatnád azokból a gyakorlati erkölcs szabályait, a mi nélkül a társadalom fenn nem állhat! „L'Enfant du Carneval“ és „Mr. Botte“ szerzője egy könnyelmű élet alkonyán az erkölcsöt kezdi hirdetni!“ Ezt nagyon jól mondotta. De a mit még inkább meg kell jegyezni, hogy az unoka a nagyatyának csakis erkölcsi lecckeit tartotta meg.

Greard azután, a mint az a francia akadémiaiban szokásban van. az új tagról és műveiről beszélt. Freycinet munkái főleg az ő mérnöki pályájára vonatkozó dolgozatokból s az 1870-iki háborúról írt tanulmányaiból állanak, melyben mint a nemzeti védelem tagja fontos szerepet játszott és azonkívül értekezésekből. A beszédnek ez a része inkább csak száraz felsorolása volt az új tag munkáinak. Kissé kényes volt Freycinetnek, mint politikusnak és szónoknak a személyes méltánylása. Szerencsés modorban tette ezt, helyes érzékel és egyszerűen sok igazsággal. Mindenek felett a szónokot tekintette benne, kit a bölcsek közé sorozott. Szónoklatát a Mirabeau-éval és a Gambetta-éval hasonlítva ezeket mondotta: „Önnél semmi sincs a szenvedélyes kitérésből, semmi a zivataros villámlásból; az ön szónoklata szabályosan és csendesen halad és egyenlő világozottsággal...” „Dufaure, mondotta egy napon Thiers, szétmorzsolja azokat, a kik ellen küzd; mikor egy ministert tart a fogai között, hallják a csontokat recsegni.“ Ön ellenfeleit foglyokká teszi, mosolyogva. Az ütések, melyeket ön mér, olyan sebeket okoznak, mint azok a varázsfegyverek, melyekről Tasso azt írja: „az embert megölhetik, de fájdalmat nem okoznak.“ E beszéd nagyon tetszett a válogatott hallgatóságnak, mely az Institut falai közé gyűlt össze.

— A multkori levelemben szoltam arról, hogy a közlelkiismeret Franciaországban végre kárhoyzatni kezdi az erkölctelen irodalmat. Erre most még több jelt lehet észrevenni. A visszatetszés mindinkább növekszik és remélni lehet, hogy általánossá lesz. Év végén minden üzlet számba szokta venni helyzetét, így a könyvárusok is. Meg akartam tudni, mennyiben igaz, a mit hallottam, hogy az ily könyvek kelendősége jelentékenyen csökkent, s írtam egy híres könyvárusnak, ki azt felelte, hogy tényleg nagyon esett az aljas munkák és regények eladása. A szépirodalom megrontói nem találnak többé kiadókat, míg ellenben a jó és komoly művekből, most sokkal több kel el, mint azelőtt. Az emberek határozottan belefáradtak abba a folytonos csömörletes táplálékba, melyet az irodalmi szakácsok oly hosszú ideig tálaltak fel. A vészkiáltást, mely Falot lelkész, Simon Gyula és Passy Frigyes és más hasonló férfiakól jött, meghallották. Az ő működésük kezdi megteremni a jó gyümölcsöket. Hogy csak e három férfi nevét emlitem, nem azért van, mintha csupán ők lennének, kik az erkölctelen irodalom ellen küzdenek, de ők kezdték az ellen a mozgalmat és ők írtak a legerősebben. A nagy napi lapok is, mint a „Temps“ és a „Debats“ erélyes támogatásban részesítették az ügyet. Az erkölcs jobbitás munkája kitartással lassanként végbe fog menni. Természetesen, hogy azok a hitványok, a kik tollukat aljas üzlet eszközévé tették, nagy lármát csináltak, látva, hogy a fogyasztás napról-napra kevesedik. Gyalázták azokat, kik az erkölcs védelmét felvéve, az ország becsületét és a társadalom méltóságát védelmezték. S mindenekfelett a protestansok ellen tör ki az ő haragjok. Ez csak megtisztelés a nem nagyszámu francia protestánsokra, hogy őket a jó erkölcs, a lelkiismeret méltósága és a társadalom tisztessége védelméért vádolják és rágalmazsák. Oh, vaj-

ha az a kevés protestáns kovász meg tudná az egész tésztát élesztetni országunkban. De adjuk meg mindenkinek a magáét. Sem Simon Gyula, sem Passy Frigyes nem protestánsok és ők legerélyesebb küzdők a szent harcban, a mely foly. Hanem ama gyászvitézek, a kikről szölok, sokkal tovább mennek a protestantismus elleni gyűlöletükben. Nem átalották a lapokban azt írni, hogy kár volt, hogy a Szent Bertalan-éj nem semmisítette meg a protestánsokat az utolsóig és nem fojtotta vérbe a protestantismus átkos csiráit. Végül a a tömeg rosz szenvedélyeihez fordulnak, hogy felingereljék Kalvin gyűlölt követői ellen. Ez teljesen badar beszéd, melyet senki számba nem vesz, senki meg nem hallgat. De két tanulság világos belőle: egyik az, hogy ez emberek nem irtóznának egy új vallási báborútól; a másik, hogy az a harc, melyet a becsületes emberek az erkölcstelenségnek izentek, szerencsés volt, miután a legyőzöttek ily fékevesztetten dühöngnek.

— Már két éve, hogy Simon Gyulától egy kötet megjelent e cím alatt: „Memoires des Autres“, melyet akkor ismerttettem. Ez előtt pár hónappal kiadták a második kötetet is: „Noveaux Memoires des Autres“-t, mely éppen oly érdekes, mint az elébbi és oly elismerésben részesült, sőt nagyobbban, mert egy szempillanat alatt elkapkodták. De mily előkelőség, mily finomság, mennyi kedély és bölcsesség van e vonzó lapokon!

Nem egyszer tették fel azt a kérdést, hogy miért adta e kötetnek e czimet: Les Memoires des Autres? mikor tulajdonképpen ez Emlékezések Simon Gyula maga. Igen, őt minden lapon meg lehet találni és hosszú s jól betöltött életének minden korszakában. A kötet nagyobb részének történelmi alapja van, mint az első kötetnek. De a való és igaz történelem mennyire átalakul az elbeszélő fényes képzelme által. S különösen kedves lapok a kötetben a Bretagne-ról, szülőföldről, régi templomairól, és bucsújárásairól írottak. Mellékesen legyen megjegyezve, mily szeretetet ápol a két kitünő kortárs, Simon Gy. és Renan, ki hasonlóan Bretagne-i, szülőföldje iránt és mily megragadó lapokat szentelnek Bretagnének e szeretettől inspirálva. Egyébiránt ez a megjegyzés nemcsak rájuk talál, hanem minden Bretagne-i irónál meg van e meleg érzés. Hazánkban egy hely sem fejleszti ily bensővé a szülőföld iránti szeretetet. De visszatérve Simon Gy. kötetére, a kik az elsőt olvasták, olvasni fogják a másodikat is. Nem részletezem a darabokat, melyeket magába foglal. Az első kötet ismertetésénél tettem ezt kettővel s ez elég volt arra, hogy fogalmat adjon az író modoráról. Mint mulatságos történeteket beszélt ott Cousinról, a francia akadémia eme zsarnok nagymesteréről, úgy beszél itt is Serment-ban, egy politikai tárgyú elbeszélésben. De kétségtelenül a kötet legérdekesebb darabja, a melyvel befejeződik „Thérése.“ E történet az elhagyott gyermekek védelmére alakult társulat évkönyveiből van véve, mely társulatnak Simon Gy. az elnöke. Ez egészen a szívéből jön annak a kitünő embernek, a ki azt írta, és nem is téveszti útját a szívhez; érzellemmel teljes és megindító. Mikor az író a házi erényekről beszél,

s a kicsinyeket és gyöngéket védi, összehasonlíthatlan. Azt lehet mondani, hogy megnyerte ügyét még mielőtt védelmét bevégezte volna. Könyvei nagy kelendőségnek örvendenek. Hogy többet ne említsek, ezelőtt három hónappal jelent meg tőle: „La femme au XX. siècle“, és e jeles munka az első hónapban tizenkét kiadást ért. Ebből azt is láthatni, hogy az egészséges erkölcsi irodalom nálunk sok olvasóra talál.

-- A zsinat kérdése, melyről ezelőtt négy hónappal beszéltem, most is napirenden van, a francia reformált egyházban. Ugy látszik, mintha megoldódnék, a nélkül, hogy szakadásra vezetne. De a megoldástól mégis nagyon távol állunk. Mindazonáltal az ügy lassanként elélhalad. Az orthodoxok, kik magánbeszélgetésekben és levelekben többször kifejezték azt az óhajtasukat, hogy közeledés jöjjön létre köztük és a liberalisok közt a végből, hogy a kormány nyal tárgyalásokat kezdjenek a hivatalos zsinat összehívása iránt, most megtörték a csendet. Mikor azonban orthodoxokról beszélek, csak egy részét értem azoknak, habár nem a kisebb részét. Vannak tulzók és ezek makacsul tartják magukat. Tény azonban, hogy némelyek már nyilvánosan is keresik az alapot, melyen a liberalisokkal kibékülhessenek. Azok közt az orthodoxok közt, kik az egyház egységét elébbre becsülik a jelenlegi szakadásnál, említendő főleg Aguilera lelkész, a „Revue de Droit et de Jurisprudence à l'usage des Eglises Protestants“ szerkesztője. Az ő meleghangú és lelkiismeretes felhívása nem elég határozott ugyan s vitának enged helyet, de jó jel. És ez nem az egyedüli. A liberalisok is tettek közzé felhívásokat, hogy keressenek az együttműködésre közös alapot. Hogy ebből a dologból lehet valami, mutatja az is, hogy a tulzó orthodoxok is most nem hevesek és nem irnak oly mérgesen a liberalisok ellen, mint ezelőtt, most nem mondják a liberalisokat eretnekeknek, hanem udvarias szavakban beszélnek. Ez nagy javulás. Februárban lesznek a presbyteri választások, remélni lehet, hogy akkor az újra alakított presbyteriumok nyilatkozni fognak a kibékülés iránt. Az emberek már belefáradtak a sok harcba és huza-vonába, melyek oly hosszú ideje tartatnak. Ugy találják, hogy a protestantismus fecserli erejét, a helyett, hogy azt az egyház javára és a nép nevelésére fordítaná. Aztán még egy más oknál fogva is lehet számítani, a pártok közeledésére: az ifjú lelkészek másként gondolkoznak, mint a régiek s nemcsak az egyházi ügyekre nézve óhajtják az egyesülést, hanem theologiai nézeteikkel is távol állanak a régi orthodoxiától. Oly eltérések forognak fenn, hogy a régi orthodoxok nem ismerik meg őket és nyíltan „egy új iskolát“ ról beszélnek. Az orthodox lapok teli vannak e tárgyról való vitákkal. A francia orthodox protestánsok hivatalos lapja: „Le Christianisme au XIX.-e siècle“ úgy nyilatkozik, hogy ezt az új iskolát Schéerer kezdette. Ez alaptalan vád, melyet csak vak szenvedély sugallhatott. De hogy a régi orthodoxok és az úgynevezett új iskola közt különbség van, az bizonyos. És a fő különbség, a mely tőlük nem csak az új iskolát, hanem a független gondolkozásaikat elválasztja, hogy ők a

tekintély alapját a lelkiismeretben találják, holott az orthodoxok kizárólag a bibliában. Ők mindent egy könyv külső, anyagi tekintélyének vetnek alá, míg amazok előtt a külső tekintélynek csak annyiban van értéke, a mennyiben azt a benső szentesíti. Egy figyelemre méltó munka, mely a múlt évben a párisi theol. fakultáshoz a tudós cím elyeréseért adatott be, s a melyet egy nagyon orthodox hangzású nevet viselő egyén, Monod Leopold, a lyoni egyház lelkésze jegyzett alá, igen érdekesen foglalkozott a tekintély kérdésével. E munkára azután számos bírálat jelent meg az orthodox lapokban és szemlékben és több hasonló szellemű munka is követte, a miért adták „az új iskola” nevet azoknak, a kik e szellemben gondolkoznak. Hogy ha ezzel azt akarják mondani, hogy az valami új dolog az orthodoxia megszokott gondolkozásában, ez viszonylag igaz. De a liberalisok ez elvet már rég kimondották. Avagy nem ismerik már Vinet-t? Hiszen az ugynevezett independant-ok csakis alkalmazzák azokat az elveket, melyeket Vinet állított fel. Akármint legyen az eredettel, annyi bizonyos, hogy az orthodoxiában megkezdődött az újítás komoly munkája, az ébredés mindinkább érezhetővé lesz, a Monod Leopold példája nem áll egymagára. Azóta egy más, hasonló eszméket fejtegető tanulmány adatott közre, melyet Hollard R. párisi lelkész írt. E tanulmány címe: „A félelem teológiája és a hité”, melyben elveti a külső tekintélyt, hogy nagyobb helyet adjon, bár nem tulsúlyt a lelkiismeretnek. Tiltakozik a betű imádása ellen s szabadságot követel a szellemnek, mely az élet elve. Már sokan megjegyezték, hogy e két tanulmány nem minden ok nélkül íratott általánosabb szempontból. Remélni lehet, hogy az orthodoxok nem fogják gyűléseikben hibáztatni eme két lelkészük nézeteit. Azonkívül épp most adatott ki egy fontos és jelentékeny munka Sabatiertől, a párisi theol. facultas tanárától, e cím alatt: „Foglal-e magában az új-szövetség dogmáit?” E munkát a theol. társulatban olvasta fel és éppen most bocsátotta közre. Közelebbről részletesen fogom ismertetni. Egy szóval az orthodoxok és liberalisok közti feszült viszony engedett és mindkét részen nagy hajlandóság mutatkozik a kibékülésre. És hogyha az orthodoxok elfogadható ajánlatokat tesznek, valószínű, hogy a presbyteriumok újra alakítása után megkezdődnek a tárgyalások az egyesülésre és már talán az 1892-ik év látni fogja a két párt kibékülésének előmunkálatait, hogy összhangban működjenek. Mi teljes szívünkben örvendünk eme biztató jeleknek s hisszük, hogy végül is tartós békét és egyességet hoznak a francia reformatusok családjában.

CHARRAUD.

KOVÁCSI ANTAL

(Szül. 1820. febr. 16. † 1892. jan. 6.)

Kovácsi Antal f. évi jan. 6-án, rövid betegség után meghalt. Senki se gondolta, hogy halála oly hirtelen következék bé. Azok közé a szerencsés emberek közé tartozott, kik egy bizonyos kort elérve, oly időre látszanak, mintegy biztosítottaknak, mely az embernek minden egyebet juttathat eszébe, csak azt nem, hogy annak a végére gondoljon. Erős testalkat, megedzve nem rendszeres gyakorlat által, hanem valamelys mód által, mely a természethez áll közel; kiváló értelmi tehetőség, fejlesztve sokoldalú, de egybevágó munkásság által: egy mind természeti, mind szellemi tulajdonságaival kiemelkedő alak.

Nehéz viszonyok közt voltak akkor a prot. iskolák, mikor főgymnasiumunkban tanár lett. Egyik kézzel a védelem kardját kellett tartani, a másikkal pedig az iskolát erősíteni. S egyike lesz azoknak, a kik a résen állanak. Mikor pedig nemsokára a szabadság friss szellője kezd lengedezni és az erőt inkább lehet a benső építésre fordítani, nevelői hajlamával és jeles paedagogiai készségével oktatásügyünknek, egyházunk körén kívül is, általános tiszteletet érdemlő vezérférfia, a gyakorlatban, a tanácsteremben és sajtóban, s első sorban folyóiratunkban egyaránt buzgósággal és eredménnyel szolgálva a nevelés és oktatás ügyét.

Jelentékenyen tölti bé hivatalát, mint a vallásközönségnek közgazgatásügyi előadója is, világos észszel, belátással a dolgoknak rendszeren természetes kapcsolatait keresve, az ügyeket dolog-intéző természetével valódi odaadással intézve. Nagy tevékenységet fejt ki az egyházi nyugdíj-intézetek létrehozásában, míg másfelől egy másik humanus intézet, a városi nőegyletnek a 60-as évektől kezdve munkás titkára. S mindezeket a munkákat biztos és erős vállakon hordozta.

Még a múlt év őszén az új tanárok beiktatásakor beszédet mond. Egy tömör, paedagogiai essay-nek beillő beszéd volt az. Fájdalom! ez volt hatyudala. Az oszloperős férfi megdőlt, összeomlott egyházunk nagy veszteségére.

Vajha jőnének ő utánna mások, kik közügyünket úgy szolgálják, miként ő, kinek sirján a koszorú nagy szolgálatok és valódi érdemek koszorúja. És a mi könnycseppünk a szeretet könnycseppje.

Dr. BERDE ÁRON

(Szül. 1819. † 1892. január 25.)

Egyházunknak egy más jeles férfit veszítettük el dr. Berde Áron, kolozsvári egyetemi nyug. r. tanár, egyh. főgondnokban. Kor- és tanuló-társa volt Kovácsi Antalnak és vele csaknem egyidejűleg szállt sírba.

Tanári működését kolozsvári főiskolánkban kezdette, mint a vegy-tan és természettan tanára. A magyar tudományosság csak kezdő korát élte, a mit leginkább éreztek azok, a kiknek alkalmuk volt a külföldön látni a természettudományok eléhaladottságát, s összehasonlítást tenni a mi állapotunkkal. Elmaradottságunk a jobbakat munkásságra ösztönzé. Ezek sorába lép Berde, megírva Magyarország éghajlati viszonyait „L é g t ű n e t t a n”-ában, egy ma is érdekes és gyakran idézett munkában, mely e tárgyról az első tudományos mű, s melyért az akademia az ifjú tudóst mindjárt levelező tagjává választotta. Majd Stöckhárdt Vegytanát -- a Chemia iskolája -- dolgozza át magyarra, melyet sok ideig használnak az iskolákban tankönyvül. Természettudományok című lapjával pedig a közönségben igyekszik a természettudományok iránt érdeklődést ébreszteni.

Tudományos készültségét később az egyetemen érvényesíti, mint a Nemzetgazdaságtan tanára. Még elébb a jogakademián s az egyetem megnyílta után az egyetemen e tárgyat adta elé kéziratban maradt munkája szerint. Ezelőtt két évvel egészségének elgyengülése miatt nyugalomba vonult. Az utóbbi időben sokat szenvedett, míg végre a halál attól megváltotta.

A magyar tudományosság benne egy úttörő munkását, egyházunk pedig egyik legjelesebb fiát, büszkeségét gyászolja.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori iróktól.)

Csapás.

És minő különös a sorsnak szeszélye!
Ne hidd, hogy egyféle csapással beérje;
Ha egyebet nem tesz, elküld egy bolondot,
Hogy az ott is rontson, hol más még nem rontott.

T o m p a.

Gyermek-királyt s hadvezért, ki
Erejénél többet mer.

Ád az isten haragjában

A nemzetnek, kit megver. Kisfaludi Sándor.

Éhség, árviz, háború, döghalál a természeti rendszer következményei; de az is igaz, hogy egyik év szüksége a következő év bőségét előkészíti. id. D u m a s S.

Csapodárság.

Az állhatatlan csélcspot nem az készti, a mi szebb, hanem a mi újabb, a mi más, a mi nem mindennapi. Repdeső méhként ezer virágról szeretne mézet szedni a buja. Kisfaludi S.

Azok a tetszvágyason epedő szerelmesek, kik mindenütt oly kedveltek, szeretetreméltó szeretők ugyan, de unalmas férjek; hasztalan érdeklí lelköket a legtökéletesb hölgy; ha imádták, mint szeretőt: mint nejöket, megvetik; kívánságuk új kecshez csatlakozva, rá unnak arra, a mit minden gyanánt birtak. Corneille Tamás.

Csel. Cselszövény.

Szegény cselszövő volna az, ki minden kérdésre kétféle válaszszal ne volna készen. J ó k a i.

Theseust kedvese a szövevények közül kimentette; de most a kedvesek a férfiakat szövevényekbe bonyolítják. S a p h i r.

A ki bizonyos ideig cselszövényekbe élte belé magát, azokból nem tud kibontakozni, további élete is kalandozó. La Bruyere.

Helyes csel, megölni a cselszövőt. S h a k e s p e r e.

Cseléd.

Egyenruhás cselédtől durva feleletet legbiztosabban úgy várhatni, ha őt az ember udvariason szólítja. Saphir.

Cseléd előtt nincs a háznak titka, kilesik azt és kihirdetik. Mentől többen vannak, annál több a viszongás, házi per. Mit mivelsz? mit gondolsz? tudni akarják. Parancsaid teljesítésében hanyagok. Kevés cseléddel jól bánni nehéz, sokkal lehetetlen. Ha valamire felhivod, ígérezni készek; teljesítik-e? néműleg szem előtt, hátmegett sehogy. Belépéskor alázatosak; időmulva rátartók, követelők, parancsnokszerűek, zsarnokok. A mi kezöken van, nem kimélik; mindent felfalnának, felmarkolnának, sőt kiszórnának. Ha úgy jön, ellenségeid, árulóid. Jobb volna nélkülek tisztességes szegénységben, mint velek dúsgazdagságban élni. Petrárka.

Cselédeid bosszantásait szenvedni nem vagy köteles; rajtad áll azt eltávolításukkal is orvosolni. Petrárka.

Ha cselédeidben nem bízhatol, s mégis nélkülek nem élhetsz, távolítsd el azok szépjait, csinosait, ravaszait, tetszelgőket, nagyeszűeket, jobb születésűeket; kevesebbekkel, butábbakkal, egyszerűbbekkel többre mehetsz, nem azért, hogy jobbak volnának, hanem hogy a rosszra nem oly bátrak. Petrárka.

Légy cselédeidhez jószívű, s hiveid lesznek, nem levén rákényszerítve, hogy megcsaljanak. Helvetius.

Cselekvény.

Minden elkövetett cselekvény egy váltó az ismeretlen nagy fizető rendelvényére. Hugó Viktor.

Ha azt tennők, a mit kell, Isten is azt tenné, a mit akaránk. Luther.

Kevéssé gondol az ember eljárásai következményeire, nem elég szigorán viszi azokat az igazság ítélőszéke elébe, a hol nem az a kérdés: mit érdemeltek mások tőlünk? hanem csak az, hogy mit tartóznak tenni? Baumgarten-Crusius.

Mások működését csak úgy ítélhetjük meg, ha magunk is működünk. Száraz figyelemnek nincs értelme. Rousseau.

Az ember többször — ellenére az észnek — valamit cselekszik; s tudva ezt mégsem haragszik magára. Kisfaludi Károly.

Közli: Kiss Mihály.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Éjszaki Károlynak a „Dávid F.“ egyletben az illusioról tartott felolvasását közöljük e füzetben. Kanyaró Ferencz „Az Unitárius szinműirókról“ (XVI. százév.) czimű felolvasását terjedelmesebb tanulmánynyá bővíti s akkor fog megjelenni.

Ferencz József unitárius pöspök kátéja megjelent német nyelven e czím alatt: „Unitarischer Katechismus. Leitfadens für den Religions und Confirmations-Unterricht.“ A mint mult füzetünkben irtuk német körök ohajára történt a lefordítás, s különösön egy magas állású egyén sürgetésére. „Néhány évvel ezelőtt írja szerző az előszóban — egy német kiadás könyvemből, egyházunknak egy Austriában lakó magasállású tagjától, kinek nevét azonban nagy sajnálatomra meg nem nevezhetem, oly lelkesen sürgettetett, hogy szíves kérésének és e célra hozott áldozatának tovább nem állhattam ellent.“ A fordítás méltó a munka kitünőségéhez, oly szépen sikerült, nyelvezete folyékony és világos, mint az eredetiben és minden lapon avatott kézre vall. Eddig külföldön inkább csak a socinianus racovi kátéből ismerték az unitáriusokat, s abból is csak egyes tudósok; most egy oly munkához férhetnek hozzá, melyet a mivelt közönség általán olvashat s megismerheti annak a vallásnak az elveit, melyre nézve sokan tájékozatlanok voltak és iránta előítélettel viseltettek. A rokon-nézetűek mindenestre örömmel fogják fogadni, mint oly könyvet, melyben az unitárius vallás elvei rendszeresen és világos, érthető nyelven vannak eléadva. A könyv ára 60 kr. és Lehmann kolozsvári könyvkereskedő bizományába van adva.

Imák és beszédek. Elmondattak az unitárius vallásközönségnek 1891-ben Toroczkón tartott zsinati főtanácsa alkalmával. I. Ima. Gál Miklós. II. Jézus evangéliuma az emberiség világossága. Végh Mihály. III. Üdvözlő beszéd. Ferencz József. IV. Urvacsorai beszéd és Imák. Rédiger Géza. V. Papszentelési ima és beszéd. Raffaj Domokos. VI. A lelkész kötelességei s azok teljesítése által várható siker. Ferencz József. VII. Zsinatot bérekesztő ima. Lőfi Áron. Az eddigi szokáshoz híven a zsinati beszédek most is közreadattak. Már elmondásukkor ismertettük. Most pedig ajánljuk a megvételre. Ára 30 kr.

A Magyar Történeti Életrajzok 1891. évfolyama a szokott gazdag kiállítással, számos képmelléklettel és szép szövegillusztrációkkal jelent meg. E minket kiválóan érdeklő évfolyammal folyóiratunkban egy külön cikk foglalkozik, de felhívjuk olvasóink figyelmét itt is e kitünően szerkesztett vállalatra, melyet a magyar történelmi társulat a tud. akademia segítségével ad ki. Szerkesztője Szilágyi Sándor, a kitünő tört. tudós, a Magyar Tört. társulat titkára, s munkatársai hazánk újabban örvendetenes föllendült történet-

irodalmának legtehetségesebb művelői. A Tört. Életrajzokat a m. tört. társulat 5 frt kedvezmény áron, a nagy közönség 8 frton kaphatja Dobrowszky Ágost. budapesti könyvtárusnál.

„Verein für Reformationsgeschichte“ s az „Evang. Bund“ Németországban. Irta: dr. Szilávik Mátyás. Különlenyomat a Prot. Szemle 1892. évi 1-ső füzetéből. Csakugyan a nevezett tanártól most jelent meg „Keleti utamból“ czim alatt egy érdekes felolvasás, melyet az „Eperjesi Széchenyi kör“-ben tartott.

Az Athenaeum kézi Lexikonából, melyet dr. Acsády Ignác szerkeszt. megjelent a 7, 8 és 9-ik füzet. Mennél jobban előre halad a vállalat, annál inkább szembetűnik hasznavehetősége, annál inkább növekszik népszerűsége, a mit oly alaposan írott cikkeivel, mint Csoma Sándor (Kőrösi) és az ehhez hasonlók meg is érdemel. Dávid Ferenczről is pontos adatokat közöl. A vállalat 40 füzetből fog állani. Egy füzet ára 30 kr. Legezészerűbb 10 füzetenként 3 frtjával előfizetni, mely összeg az Athenaeum kiadó-hivatahoz Budapestre küldendő. Előfizetheti könyvkereskedésekben is.

Éppen most vettük: Felhívás előfizetésre Kovácsi Antal műveire. Kovácsi Antal dolgozatait Boros György tanár összegyűjtötte és sajtó alá rendezte, a néhai életrajzával. Az összegyűjtött dolgozatok java-részben azokat a neveléstani és közoktatási kérdéseket tárgyalják, a melyek hazánkat az ötvenes évek óta foglalkoztatták és ma is foglalkoztatják. A kötet a szerző arcképével 12—14 ívre fog terjedni s kiállítása izléses és gondos lesz, miről kezességet vállal a kiadó Horatsik János, könyvkereskedő. A mű előfizetési ára 1 frt 50 kr. lesz, a mely összeg f. évi márt. 30-ig Horatsik J. urhoz küldendő.

Világtörténelem, a tisztképző tanfolyam II. évfolyam számára, II. rész. Középkor. Irta: Székely József, m. kir. tartalékos honvéd főhadnagy és okleveles tanár. Budapest, Pallas irodalmi r. társaság. — A 371. lapra terjedő mű vonzó irálylyal tárgyalja a középkori eseményeket. Szerző helyes felfogással oldotta meg feladatát. Ajánljuk a történelem kedvelők figyelmébe.

Felhívás. Tisztelettel felkérem mindazokat, kiknél a Kriza-Albumra előfizetési ívek vannak, szíveskedjenek f. hó 25-ig okvetetlen beküldeni, hogy a nyomtatandó példányok számát megállapíthassam.

Kovács János.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az egységes középiskola létesítése ügyében a vallás- és közoktatási miniszter által összehívott értekezleten, Budapesten, több napig folyt a tanácskozás, melynek végeredménye a következő: Az értekezlet legáltalában a négy alsó osztályt egyhangulag egységesnek óhajtja. Közös tantárgyak lennének a jelenlegi gymnasium kötelező tárgyai, hozzávéve a rajzot s a természettudományok pótlását vagy bővítését, külön, mint compensatorius tárgyak: a görög s egy modern nyelv. A közös tantervbe olvasztandók a görög pótló cursus irodalmi tárgyai, melyeknek tanítása igen szép siker kilátásával bíztat. Az intézetek berendezésében némi latitude kívánatos a compensatio tárgyakra vonatkozólag. A tagozatot az értekezlet elvetette.

A mi az egységes középiskolának a többi iskolához való viszonyát, felvételét s az egymáshoz való átlépést illeti, a következőkben állapodtak meg: Az előkészítő osztály felállítása nagyon kívánatos, de nem tétetik általánosan kötelezővé. Felvételi vizsgálat akár a 3-ikból az előkészítő, akár a 4-ik elemiből az első osztályba nem szükséges. A polgári iskola viszonya az egységes középiskolához, a mi az átlépést illeti, megfelelő felvételi vizsgálattal a tantervkülönbözetből szabályozandó. A hat osztályú polgári iskola kisebb tisztviselői pályára is képesítsen.

Ezek azok a pontok, melyeknek alapján a feladat megoldandó lesz.

Spurgeon Károly lelkész, Londonnak legtypikusabb alakja s legnépszerűbb szónoka február hó elején 58 éves korában elhunyt. A papi hajlamot úgy látszik elődeitől örökölte Két őse börtönbe vette az evangelium hirdetéséért. Nagyatya 60 évig volt independens lelkész Spurgeon már 16 éves korában hatást keltő predikátor volt. 19 éves korában meghívták Southwarkba papnak, hol csakhamar a nonconformista papok között a leghíresebb lett. Egy alkalommal a kristály palotában 25 ezer hallgató előtt prédikált. 1861-ben építették az úgynevezett „Metropolitan Tabernacle“-t számára, a hol élete végéig szóno-
kolt mindig rendkívüli sok hallgató előtt. Csak az, a ki őtet hallotta

prédikálni, szerezhet magának fogalmat arról a hatásról, melyet hallgatóira gyakorolt. Nem tartott tudományos beszédeket, rendszeres iskolát nem is végzett. Az ő vonzó ereje személyiségében, őszinteségében, komolyságában s ékesszólásában állott.

Emléke fenn fog maradni számos intézményben — különösen amaz árva-házban, melyet ő alapított s a melyben 500 árva fiú és ugyanannyi leány gyermek részesül nevelésben, vallásfelekezeti különbség nélkül. Spurgeon egyike volt korunk legnevezetesebb egyh. férfainak. Spurgeon a középkori theologia supranaturalismusához ragaszkodott, s Kálvinnak híres öt tétele közül csak a csecsemők elkárhozását nem fogadta el. A „Christian Life és Unitarian Herald“ a róla irt nekrológot így végzi bé: „Betegsége alatt az unitárius testület levélben nem fejezte ki rokonszenvét, mivel velünk nem óhajtott semmi nemű összeköttetésben lenni. Mikor Keshub Chunder Sen Angliában volt, csak azon feltétel alatt engedte át Tabernaculumát egy előadásra, ha Kelet-Indiának csak társadalmi és politikai állapotjáról beszél. Én tudom, — így szólt hozzá Spurgeon — hogy: „Ön unitárius, már pedig az én szószékemből az unitarismusról egy szót se engedek beszélni“. Jóllehet, hogy ő egy olyan felekezethez tartozott, melynek hitelveit nem osztjuk; jóllehet, hogy sokszor hangoztatott ajkairól kiméretlen kifejezéseket ellenünk; de mindezek nem csökkentették a mi bámulatunkat és becslésünket iránta azon sokhasznú munkássága miatt, melyet körében kifejtett. És sírjára letesszük a tisztelet koszorúját!“

Dr. Kuenen Ábrahám, hírneves theologiai tanár, ki 1828-ban született, meghalt 1891. dec. 10-én Leydenben. Legjelesebb műve: „Izrael vallása“ melyet Huxley Lyellnek a „Geologia elvei“ czimű művéhez hasonlított. 1882. Londonban és Oxfordban ő tartotta a Hibbert felolvasásokat a „Nemzeti és egyetemes vallásokról.“ Mély vallásos érzelmű, s a mellett szabadelvű theologus volt. Az angol unitáriusokkal összeköttetésben állott s rokonszenve kimutatása jeléül a Brit és Külföldi Unitárius Társulat egyik évi közgyűlésén részt is vett, a hol nagy kitüntetésben és a legszívélyesebb fogadtatásban, részesült.

„Hazánk népe 1890-ben“ czímen Keleti Károly a m. tud. aka demia 1891. dec. 14-én tartott ülésén a népszámlálás végleges eredményéről számolt be. E felolvasásból közöljük olvasóinkkal az alábbiakat;

Az 1880-iki adatokhoz képest a magyar anyaországban a házak száma 179, 125-el, vagyis 7.8%-kal, a lakásoké 273,132-vel, vagyis 9.2%-kal szaporodott. A polgári népesség 7.450,392 férfiből és 7.683,401 nőből áll, mihez számítandó még 98,071 tényleges szolgálatban álló

katona. Így a tulajdonképeni Magyarországon 15.231,864 lélek lakik mi tíz év alatt 10.22% szaporodást mutat.

Nemzetiség tekintetében a magyar 14.95%-kal szaporodott.

Vallás tekintetében volt Magyarországon az 1890-iki népszámlálás alkalmával .

		1 90-ben :	1880-ban :
róm katolikus	7.241,547	47. ₈₅ %	47. ₂₁ %
görög. katolikus	1.655,171	10. ₉₄ "	10. ₈₃ "
görög keleti	2.065,903	13. ₆₅ "	14. ₁₁ "
ágost. evangélikus	1.182,487	7. ₈₁ "	8. ₀₇ "
helvét	2,209,395	14. ₆₀ "	14. ₇₈ "
unitárius	61,637	0. ₄₁ "	0. ₄₀ "

Látnivaló, hogy míg a róm. katolikusok számaránya 0.64, a görögöké 0.11%-kal emelkedett, addig a görög keletieké 0.46%-kal fogyott. A protestans felekezetek közt is az ágostaiak számaránya 0.26, a helvétéké 0.18%-kal apadott; ellenben az unitáriusoké 0.01, az az: egy század százalékkal emelkedett az ország átlagos népességéhez mérve.

Nem ily kedvező alakul az unitáriusok helyzete a miveltségi viszonyok tekintetbe vételénél. Tudott írni-olvasni 1890-ben a 6 éves koron felül:

róm. katolikus	55. ₄₈ %	férfi	43. ₀₄ %	nő.
görög. katolikus	17. ₆₅ "	"	9. ₂₈ "	"
görög keleti	16. ₄₁ "	"	11. ₆₉ "	"
ágostai evangélikus	69. ₃₈ "	"	60. ₅₆ "	"
helvét	63. ₁₁ "	"	53. ₆₈ "	"
unitárius	56. ₆₆ "	"	39. ₇₉ "	"

Erre még vissza térünk.

Kerkapoly Károly, volt miniser, a pápai ref. főiskola gondnoka 1891. dec. 31-én meghalt. Az ev. reformatusok egyik legkiválóbb emberüket veszítették el benne.

A pozsonyi ág. theol. akadémiának az elhalt nagy tudós Hunfalvy Pál 12,000 frtot hagyományozott.

Az unitárius vallásról. Dr. Plath F. egy Ámerikából hazatért hazánkfiá, érdekes theol. leveléből közöljük a következőket: „Egy volt kolozsvári lakóstól halottam, hogy ott unitárius egyházközség létezik melynek templomán ez van írva: „Az egy Isten tiszteletére.“ Ez engem nagyon megörvendezett. Csodáltam, hogy Magyarországon egy olyan egyház állhatott elé és tarthatta fenn magát, mely a legfőbb lény eredeti egységére tért vissza. Isten sohasem hagyja el övéit; jelen van

kegyelmével oly időben, midőn balhit és előítélet tartják a lelkeket megkötve. Az unitárius hitelv, ha idő és körülmények kedveznek világvallássá lehet.

Én Magyarországon születtem, de sok ideig laktam az Észak-amerikai Egyesült Államokban. Most szeretném az unitárius hitben oktatást nyerni, mert nekem úgy tetszik, hogy ez az igaz hit, a melyben a lélek nyugalmat találhat, s Istennek nagyságát megismerheti és tökéletessé lehet. Kérek azért könyveket.“

Az Unitárius Egyh. Névtár újra kiadatott a Püspöki Hivataltól a leggondosabb szerkesztésben. Ára 20 kr. Kapható Kanyaró Ferencz főiskolai könyvtárnoknál Kolozsvárt.

A vallás és közokt. ügyi ministerium Deési Mihály szováthi papnak, az ottani exponált helyen levő állami iskolában való tanításért évi 40 frt tiszteletdíjt utalványozott.

Gyászhirek: öz v. Kaali Nagy Elek né, szül. homorod-szt.-mártoni Gedő Terézia, életének 70-ik évében f. évi jan. 6-án jobblétre szenderült. Néhai nagyérdemű egyh. főgondnokunk neje, mivel, kiváló magyar nő és anya. Gyermekai: Gizella, br. Kemény Ödönné; Berta, gróf Betlen Gézáné; Irma, gróf Triangi Assenzioné s számos unokák és rokonok gyászolják mindenekfelett az elhunytat. — Kovácsi Antal, kolozsvári főiskolánk érdemekben gazdag tanára és egyh. közig. jegyző f. évi jan. 6-án elhalálozott. Egyetlen gyermeke: Róza, Boros György th. tanár neje, kit a vesztesség a legfájdalmasabban érint. — Laborfalvi dr. Berde Áron, ny. egyet. tanár, egyh. főgondnok † jan. 25-én, 73-ik évében. Laborfalvi Berde Mózes benne a jó rokont, Szarvady Károlina a jó férjet, Berde Béla a jó édesapát vesztette. — Gálfi Sándor, geryeszegi jószágigazgató és egyh. tanácsos † jan. 28-án, 53 éves korában. Egyházáért és minden hazafias célért áldozó férfi és nemes barát volt. Dr. Gálffy Endre honvéd ezredorvos testvérét gyászolja benne. — Öz v. Gálffy Sándorné, szül. Ozsváth Amália † jan. 29-én, 72 éves korában Székely-Udvarhelyt. Néhai Gálffy Sándor ismert népköltőnek volt a neje. Gálffy Nella, Nagy Lajosné; Zsuzsa, Lehmann Róbertné; Juli, Ferenczi Gy.-né; Róza, Pálffy Károlyné és Kálmán a jó édes anyát fáljalják benne. — Elhunytak még közelebbről: Sala Sámuel, az egykor oly népes Sala-család utolsó férfi sarja Szováthon. Tudományos, tanult ember volt és főleg a szováthi ekklában sok jót tett, s annak iskola építésre egy szép nagy telket ajándékozott. — Ferenczy Eszter férje, Véber Sándor, állami főszámvevőszéki számvizsgáló. — Szentiványi

János, egyh. tanácsos leánykája Magda. — A közelmúlt idő veszteségei közt kell említenünk: Csekefalvi Török Áron, felső-rákosi pap és esperes, ki 46-ik évében hunyt el (jan. 31.) s 7 év óta viselt esperesi hivatalt és egyh. főtanácsi gyűléseinknek egyik ismert tagja volt. — Továbbá Csekefalvi Török Péter, ügyvéd és nyug. kir. járásbíró, Szamosujvárt, ki egyike volt legbuzgóbb egyh. tanácsosainknak, s ki gyermekeit — Gyula, nyug. honvéd kapitány; Árpád, kir. járásbíró; Ida, Farkas Viktorné; Béla, Irma, Bodor Sándorné; Anna, Csehy Sándorné; Aranka — bár nem egyházi központon élt, lelkes egyh. tagoknak nevelte, egyházi énekekre tanítva és házi istentiszteleteket tartva, s ki az egyházért sohasem késett anyagilag is áldozni s bár népes és terhes családja volt, a székely-kereszturi iskolának is a gyarapítására oly szép adománynyal járult. — S végül Gálfalvi Istvánt kire nézve most a következő adatokat kaptuk: Gálfalvi István, ürmösi nyug. lelkész, esperes, kinek elődei is 1607. óta szakadatlanul az egyház oltárai mellett szolgáltak, 1891. nov. 13-án, élte 85-ik évében elhunyt. A kereszturi iskolából mint iskola főnök választatott Ürmösré papnak, hol 1834-től—1890. april 20 ig, hivi általános szeretetében megmaradt, ekkor nyugalomba lépett. 1849—1858-ig volt F.-Fejér körjegyzője, azután néhány évig esperesje. Két fia: István haranglábi-, Sámuel sárdi lelkész és három férjezett leánya kísérte nov. 15-én sírjába Ürmösön, hol pihenni óhajtott. Az elhunytban Benczédi Gergely főisk. tanár kedves nagybátyját vesztette el. — Iszlai Márton, kolozsvári énektanárt érzékeny veszteség érte édes atyja Iszlai Ferencz halálában, ki febr. hó 11-én halt el Szentgericzen. — S csakugyan Szentgericzen halt el (jan. 24-én) főiskolánk egyik reményteljes ifja, Cseh Lajos, Cseh József egyh. tanácsos fia. — Csécs András, kir. járásbíró 53 éves korában † febr. 4-én Gyulafejervárt.

ARANYKÖNYV.

ADAKOZÁSOK A SZ-UDVARHELYT ÉPÍTENDŐ TEMPLOMRA.

(I. Közlemény.)

- 1.) Molnár Sándor Kolozsvárt 50 frt.
- 2.) Széll Géza gy. ivén Sz.-Kereszturon: Széll Géza 10 frt, Acher Dénes 40 kr., Benke Elek 50 kr., N. X. 20 kr., Belle Lászlóné 30 kr., együtt: **11 frt 40 kr.**
- 3.) Ferenczi Mózes gy. ivén Várfalváról: Nagy Ferencz 10 kr, Biró Róza 10 kr., Pálfi K. Mózes 20 kr., Pálfi K. Dániel 20 kr., Pálfi András 10 kr., Pálfi T. Mózes 10 kr., id. Fodor Zsigmond 10 kr., Pálfi Sz. Máté 10 kr., Vagyas János 10 kr., Pálfi J. Mózes 10 kr., Fodor A. Sámuel 10 kr., Weisz Márton 30 kr., Máté Teréz 20 kr., Máté Pepi 20 kr., Orosz Mózes 10 kr., Venczel Katalin 5 kr., ifj. Kádár András 10 kr., Nagy Juliánna 10 kr., Vagyas Máté 10 kr., Fogarasi János 20 kr., Szabó Ferencz 10 kr., Pálfi D. Dani 10 kr., Balla Ferencz 10 kr., Pálfi Ambrusné 10 kr., Csegezi Balázs 10 kr., B. Josika Pál 40 kr., Barla E. Simon 10 kr., Barla E. András 10 kr., Pálfi E. Zsigmond 10 kr., Vagyas Boldizsár 10 kr., Pálfi Roxant 10 kr., Vagyas Tamás 10 kr., Kis Sándor 10 kr., Nagy Zsiga 10 kr., Pálfi D. Lőrincz 10 kr., Tövisi Máté s neje 10 kr., Magurán Gyeráshin 20 kr., Székely Miklós és neje 20 kr., Nagy Mihály 20 kr., Vagyas Péter 10 kr., Vagyas Samu 10 kr., Pálfi V. János 10 kr., Pálfi Sz. Ferencz 10 kr., Pálfi Kristóf 20 kr., Fodor Balázs 10 kr., Váradi Tamás 10 kr., Korondi Pál 10 kr., Korondi György 10 kr., Orbok Anna 20 kr., Pálfi E. András 10 kr., Nagy A. Samu 10 kr., Pálfi Mórincz 10 kr., Pálfi G. Mózes 10 kr., Pálfi Benedek 20 kr., Csegezi Zsigmondné 20 kr., Pálfi E. Dénes 20 kr., id. Kádár András 20 kr., Pálfi K. Mózsi 10 kr., Fazakas Tamás 10 kr., Ferenczi Ferencz 25 kr., Ferenczi Ferenczné 25 kr., Ferenczi Jolán 25 kr., Ferenczi Mózes 50 kr. együtt: **9 frt.**
- 4.) Árkosi Béla gy. ivén Körmöczbányáról: Árkosi Béla 2 frt, Ürmösi Kálmán 1 frt, Baán Elemér 1 frt, együtt: **4 frt.**
- 5.) Pap Mózes gy. ivén Tordáról: Pap Mózes 15 frt, Pap Eszter, Velits Károlyné 5 frt, együtt: **20 frt.**
- 6.) Kriza Sándor gy. ivén N.-Ajtáról: Kriza Sándor 1 frt 50 kr., Bartha György 46 kr., Bartha Mózes 46 kr., alsó Németh Mózes 46 kr., Kádár Mihály 24 kr., Benedek András 18 kr., Péterfi Gyula 24 kr., id. Ferencz József 24 kr., Péterfi Lajos 24 kr., Szász János 18 kr., Németh János 46 kr., id. Kisgyörgy József 36 kr., Fekete Samunné 12 kr., Fazakas Sándor 24 kr., özv. Korodi Istvánné 24 kr., Simon József 24 kr., id. Keresztes József 18 kr., ifj. Benedek István 36 kr., Péter János 24 kr., együtt: **6 frt 66 kr.**
- 7.) Költő György gy. ivén N.-Ajtáról: ekklézsia 2 frt. Szentpáli Sándor 1 frt, Zoltán György 20 kr., Simon István 10 kr., Ferencz István 20 kr., Fekete Zsiga 10 kr., Balog István 10 kr., Bedő János 10 kr., Költő József 20 kr., Darkó Mózes 10 kr., id. Darkó György 10 kr., Dézsi Mihály 10 kr., Ifj. Dézsi Lajos 10 kr., Dézsi Sámuel 10 kr., ifj. Ferencz József 10 kr., alsz. Ferencz István 10 kr., Péterfi Sándorné 20 kr., Péterfi Sándor 30 kr., id. Kisgyörgy Dániel

10 kr., Darkó Lajos 40 kr., Léta Áron 10 kr., Kosa Mózes 10 kr., Varga András 10 kr., Bedő Dénes 10 kr., Péterfi József 10 kr., Bihari Dávid 20 kr., Ádám István 10 kr., id. Péterfi Dávid 20 kr., Péterfi Gábor 10 kr., Simon Áron 50 kr., Gáspár Mózes 10 kr., Péterfi Áron 10 kr., Incze Dénes 10 kr., Incze Gábor 10 kr., Incze József 20 kr., Péterfi Tamás 30 kr., Szentpáli Dénes 20 kr., Darkó Áron 10 kr., Keresztes Samu 20 kr., Retyi Áron 10 kr., Simon György 11 kr., Szakács József 10 kr., Dézsi János 10 kr., ifj. Kisgyörgy Dániel 10 kr., ifj. Péterfi Dávid 10 kr., Took Áron 15 kr., ifj. Lengyel József 10 kr., Farkas István 10 kr., Darkó József 10 kr., ifj. Keresztes József 10 kr., ifj. Lőrinczi István 10 kr., Took Sándor 30 kr., ifj. Német Mózes 20 kr., Fazakas Dávid 20 kr., Benedek Gyula 20 kr., Darkó Imre 20 kr., Répa Mihály 20 kr., ifj. Darkó György 20 kr., Vajda József 10 kr., együtt: **11 frt 66 kr.**

8.) Csegezi László Bágyonból 12 frt.

9.) Schuller József gy. ivén M.-Vásárhelyről: Szentmariay D. 2 frt, (évenként 5 évig), Gyárfás József 1 frt, Veress Menyhárt 1 frt, Dicső Béla 1 frt, Kathonay Domokos 1 frt, Végh Domokos 1 frt, Hosszu Elek 1 frt. Csipkés Árpád 1 frt. Pálffy Mihály 1 frt, Szenkovics Antal 1 frt, Papp Máté 1 frt, Schuller József 1 frt, (évenként 5 évig) együtt: **13 frt.**

10.) Nagy Gyula vasuti kalauz Kolozsvár 1 frt.

11.) Gábor Mihály gy. ivén Alsó-Indalról: Gábor Mihály 2 frt, (évenként 5 évig) Szakács István 20 kr., Szabó István 20 kr., ifj. Németh Ferencz 10 kr., együtt: **2 frt 50 kr.**

12.) Alsó-járai egyh. gy. ivén: Váradi Ferencz 15 kr., Erdélyi János 15 kr., Ferencz János 15 kr., Ferenczi Péter 20 kr., Pataki István 10 kr., Szabó Ferencz 10 kr., Fogarasi János 20 kr., Székely József 1 frt, Ferenczi Ferencz 10 kr., Banda Gergely 10 kr., Szakács János 10 kr., Szakács Ferencz 10 kr., ifj. Szakács János 10 kr., Váradi Ferencz 10 kr., Bencze János 10 kr., Ferenczi Márton 10 kr., Ferenczi István 10 kr., Czakó György 10 kr., Kis Ferencz 5 kr., Balázs Ferenczné 50 kr., özv. Dávid Istvánné 20 kr., Szabó János 40 kr., alsó-járai egyh. 2 frt (évenként 5 évig), együtt: **6 frt 20 kr.**

13.) Árkosi egyh. gy. ivén: ifj. Güncz Mózes 50 kr., árkosi egyh. 25 frt. Csifó Salamon 1 frt 40 kr., Göncz Mihály 1 frt, Bogdán Gyula 50 kr., Petri Gyula 10 kr. Goldstein Ignác 50 kr., ifj. Tóth Pál 10 kr. Nagy Sámuel 10 kr., Barabás József 25 kr., Székely Sámuel 10 kr., Kiss Lajos 20 kr., id. Barabás György 20 kr., Incze Gyula 10 kr., Cserei Gyula 30 kr., Solymosi Ferencz 5 kr., Barabás Benjaminsz 5 kr., Solymosi Mihály 12 kr., ifj. Nagy Mihály 10 kr., Göncz Bálint 20 kr., Tóth Dániel 20 kr., Kisgyörgy Mihály 10 kr., Tóth Mihály 20 kr., Benkő Árpád 40 kr., Veres Ferencz 1 frt, Veres György 50 kr., Jaéler Ferencz 10 kr., Tóth Ignác 10 kr., Fábíán Károlyné 20 kr., Damokos József 10 kr., Incze András 10 kr., Sebestyén Sándor 20 kr., Incze György 10 kr., Köntés Sándor 20 kr., id. Göncz Mózes 20 kr., Lőrincz Károlyné 20 kr., Barabás Sámuel 20 kr., Pilbál Ferenczné 5 kr., Gyulai Sámuelné 10 kr., Bencze András 20 kr., Koleza Lajos 40 kr., Szabó Pál 5 kr., Imre Jánosné 20 kr., ifj. Barabás András 90 kr., Gelei Mózes 20 kr., özv. Bedőházi Sámuelné 20 kr., Bedőházy Sándor 5 kr., Bedőházy Áron 10 kr., Barabás Károly 20 kr., Köntés Mihály 4 kr., Köntés Pál 10 kr., Kis József 4 kr., Bocz József 10 kr., ifj. Gelei Mihály 4 kr., N. N. 10 kr., Máté András 10 kr., Bedőházy Mózes 10 kr., Gelei András 15 kr., ifj. Nagy József 30 kr., Bedőházy György 10 kr., Ördög Ferencz 4 kr., Barabás Pál 20 kr., ifj. Barabás Sándor 10 kr., Barabás Dániel 10 kr., id. Utó Dániel 20 kr., Szabó Dénes 10 kr., Pilbál Mihály 10 kr., id. Kurta Mihály 10 kr., Bocz András 10 kr., Szabó Benjámin 20 kr., Székely Sándor 10 kr., Nagy Lajos 10 kr., ifj. Albert Miklós 10 kr., Veres Sámuel 15 kr., id. Nagy Mihály 15 kr., Nagy Ágnes 10 kr., Téglás József 4 kr., Dancs Mózesné 10 kr., Dancs Pál 5 kr., Nagy Károly 15 kr., Göde Sándor 15 kr., Orbán Lajos 10 kr., Kis József 10 kr., Konceza Sámuel 10 kr., Tóth Sándor 8 kr., Zsunhuj János 15 kr., Barabás Ferencz 15 kr., Veres Áron 20 kr., Szeremley Lajosné 50 kr., Balázs Jánosné 10 kr., Köntés Imre 20 kr., Bedőházy Sámuel 10 kr., gabonában többektől 7 frt érték, együtt: **50 frt.**

14.) Vécsei Sámuel gy. ivén Kolozsvárt: Vécsei Sámuel 20 frt, Farkas Vilmos 5 frt, együtt: **25 frt.**

15.) Kádár József gy. ivén Deés. Galócsi Samu 1 frt (5 évig évenként), Cseh Mózes 50 kr. (5 évig), B. Pölnicz Károly 1 frt, Nagy Benedek 50 kr. (5 évig), Fodor Zsigmond 50 kr., Hajós Károly 50 kr., Keller Sándor 1 frt Budai Elek 50 kr., dr. Bodolla Gábor 1 frt, B. Thoroczka Viktor 1 frt., Krémer Sámuel 1 frt, Szeutmarjay Erzszi 80 kr., Almai Géza 1 frt, dr. Fekete Gyula 1 frt, Róth Pál 1 frt, Mihály Ferencz 2 frt, Rónai A. Lajos 2 frt, Kovrig Albert 1 frt, Papp Jenő 1 frt, Foris Árpád 2 frt, Voith Gergely 3 frt, Hersch Lipót 1 frt, Gajzágó László 1 frt. Placsintár Ödön 1 frt, Achmann Hermann 1 frt, Péterfi Zsigmond 2 frt, Zinner József 50 kr., Heller Adolf 50 kr., Goldmann Vilmos 50 kr., Csegezi Márton 50 kr., Egyed B. 50 kr., Juhos 1 frt, Demeter Béla 1 frt, özv. Bernát Józsefné 1 frt, Klamen Adolf 1 frt, Nik Ferencz 1 frt, N. Adolf 50 kr., Gönczi Károly 30 kr., dr. Csiszér Ákos 1 frt, Farkas Viktor 1 frt, Ilosvay 30 kr., Kádár József 60 kr., együtt: **40 frt.**

16.) Adorján Domokos gy. ivén Tordáról: Adorján Domokos 1 frt, Székely János, kalapos 1 frt, Ütő Sándor 1 frt, Szigethi Cs. Ferencz 50 kr., Fodor Mózes 1 frt, Fodor László 50 kr., id. Pinta Miklós 50 kr., Klug József 50 kr., Bardocz Ferencz 50 kr., Kondort Mózes 1 frt, id. Sipos András 50 kr., Péter János 1 frt, Fodor Domokos 1 frt (évenként 5 évig), Törös János 1 frt, Weress Ferencz 1 frt, Józsa Márton 20 kr., ifj. Sipos András 30 kr., Fodor Pál 50 kr., Sipos József 50 kr., Szász Dénes 50 kr., Kis Lajos 50 kr., Gajzágó Róbert 50 kr., Sándor Kálmán 50 kr., Borbély Máté 50 kr., együtt: **16 frt.**

17.) Józan Miklós gy. ivén Polgárdiból: Józan Miklós 1 frt, Császár János 1 frt, Berki Ferencz 1 frt, Berki István 50 kr., F. Szabó János 50 kr., Nagy József (szabó) 40 kr., Berki József 20 kr., Takács Berki István 20 kr., Bakos István 50 kr., Bakos János (felső) 30 kr., Gál János 20 kr., Kővári János 30 kr., Gróf János 30 kr., Szalai Imre 40 kr., Kiss Tóth István 30 kr., Szücs Ferencz (alsó) 50 kr., D. Molnár János 40 kr., Pál István 40 kr., Berki Mihály 40 kr., T. Császár János 30 kr., Kalocsa János 40 kr., Sebők István 50 kr., Kiss János 50 kr., Kalocsa Péter 30 kr., Takács János 40 kr., Kertész Mihály 20 kr., Csizmadia Imre 1 frt, S. Császár János 20 kr., D. Berki János 30 kr., Juhász Ferencz 40 kr., Simon Ferencz 20 kr., ifj. Horváth József 20 kr., Dekán Mihály 50 kr., Molnár Mihály 20 kr., S. Szabó János 50 kr., Vörös József 40 kr., Gál István 20 kr., Nagy József (kishegyí) 30 kr., Gróf József 30 kr., Kulasz Mihály 20 kr., ifj. Szohó István 20 kr., id. Bakó József 20 kr., Máté István 20 kr., H. Szohó János 20 kr., Listár Mihály 50 kr., Disznosi István 30 kr., Borbély József (felső) 20 kr., ifj. Szabó János 30 kr., Babos János (alsó) 20 kr., Szalai Péter 40 kr., Szücs Ferencz (felső) 20 kr., ifj. Babos József 30 kr., Gróf Imre 30 kr., Borbély József (alsó) 20 kr., Tarr István 20 kr., Listár József 20 kr., Disznosi János 20 kr., Disznosi Mihályné 20 kr., Szücs János 30 kr., Sz. Berki János 30 kr., Kuti József 20 kr., id. Kertész János 30 kr., D. Baráth István 40 kr., Matyok János 20 kr., özv. Szalai Ferenczné 10 kr., Pap Sándor 20 kr., Csizmadia János (sz. fejérvári) 1 frt, Sziládi János 20 kr., Kovács Mihály 20 kr., Szabó Ferencz (alsó) 20 kr., Szücs István 20 kr., Horváth Ferencz 20 kr., együtt: **25 frt.**

18.) Szász Ádám gy. ivén Kolozsvárt: Szász Ádám 20 frt, Lászlóczki Péter 5 frt, Lászlóczki Samu 5 frt, Binecz Ilka (Bpest) 2 frt, együtt: **32 frt.**

E közlemény összege: **335 frt 42 kr.**

Kolozsvárt, 1892. febr. 26.

FERENCZ JÓZSEF,
unitárius püspök.

SZÉKELY-KERESZTURI GYMNASIUM 6-ik TANÁRI SZÉKÉRE TETT
ADAKOZÁSOK.

X-ik közlemény,

I. Tőkét.

a) *Készpénzben:*

Tarcsafalvi ekkla hivei	—	—	—	—	—	—	=	5	frt.
Nagy Sámuel Lukácsfalva	—	—	—	—	—	—	=	150	"

a) *Évenként:*

Kádár Lajos Laborfalva	—	—	—	—	—	—	á	1	frt = 5	frt.
------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---------	------

BENCZÉDI GERGELY,
központi pénztárnok.A BUDAPESTI UNITÁRIUS LELKÉSZI ÁLLÁSRA ÉS IMAHÁZRA TETT
KEGYES ADOMÁNYOK.

(XLIV. közlemény.)

Radó János gyűjtése a 149. sz. gyűjtőkönyvecskén: Egy ref., egy luth. egy kath., ref., rabbi, Hajduczky, N. N. Fábián, Brázovay Zs., Koncz 10—10 kr.; Márton Á., egy. kath., Móricz, Mária-radnai, ref., luth., Bene, ref., N. N., N. N., N. N., Jósika, Csala, Tóth, Koncz, dr. Mihó, Wagner G., Kovács, dr. Farkas B., Semsey, Steiner, br. Győrfi, Kozma E., Szabó L., Szegedi N., Brády A., Márkósy, Krasznay, Brády L., Pietsek A., Csáki P. 20—20 kr.; Gáll A. 30 kr., Süsser 40 kr., Andersen, Jancsó L., Nagy J., Stummer, Petrovay, Verner J., Szerényi Ede, Gálfalvy, dr. Szentpétery, Számvevő és kir. adóhiv., Mara L., Mara Árpád, Balia L., Batternay A., Török A., Balázs, Vocsát M., Török Gy. 50—50 kr.; dr. Lészay, Mátyásovszky 80—80 kr., Hirling M., Kénosi S. József, Szöllősy, Friedmann M., Ardealana pénztár, Vorschuss Verein, dr. Lengyel J., Rimbás S., Péter M., Pókay K., Gerő Ede 1—1 frt; Szinte Gábor 1 frt 50 kr., együtt: **31 frt.**

Kriza Gyula adománya a 134. sz. gy. könyvre 10 frt.

Bedő Dániel adománya (berendezésre és lelkeszi állásra) 10 frt.

Gacsályi József adománya 15 frt.

Tömöry Anna adománya 20 frt.

Dr. Demjén Farkas végrend. hagyománya 200 frt.

Majthényi Károly urtól (kir. mentvény tiszt. díj) 200 frt

Derzsi Károly gyűjtése (a már közölt 300 frt után) a 190. számú gy. könyvecskén: Derék Gyula 3 frt, Kőszegi Paula 5 frt, dr. Perl 5 frt, Egy látogató 2 frt, Kromenacker Viktoria 4 frt, Névtelen 1 frt. Összesen 20 frt.

A szives adományokért az egyházközség nevében hálás köszönetet nyilvánítva, ismételtlen felkérem azokat, kiknél még gyűjtő-könyvecskéik vannak, hogy ezekről elszámolni sziveskedjenek.

Budapest, (V. Koháry-u. 4.) 1892. febr. 8.

DERZSI,
lelkész.

PAP MÓZES ERÉNYDIJ ALAPITVÁNY.

Egyed Balázs 1 frt Egyed Miklós 1 frt, Lőrinczi Dénes 1 frt, Varga Dénes 2 frt. Együtt: 5 frt. A multkori közlemény összege: 22 frt. Összesen: **27 forint.**

ADAKOZÁS A LABORFALVI EKKLÁBAN.

A laborfalvi unitárius ekklézsia temploma és tornya ezen év tavaszán lett újításából s a templomi ülőszékek festéséből, melyeknek kiadásait az ekklézsia takarékmagtára fedezte — az ekklézsia nőtagjai vallásos buzgóságából a templom beldiszfítésére tetemes adakozással járultak a szent cél létesítésére. Így:

Babán Jánosné, szül. Berde Terézia saját költségén egy 20 fírtot érő arany rojttal szegélyezett szőszék-takarót készíttetett.

Közös adakozásból készíttettek a nők egy díszes Urasztalára való takarót.

Ugyan közadakozásból készíttettek a nők egy urvacsorai kancsót és poharat.

A két utolsó célra adakoztak: Kis Sándorné 1 frt, özv. Márkos Andrásné 20 kr., Gécics Istvánné 20 kr., özv. Szász Mózesné 5 kr., Kányadi Györgyné 10 kr., Varga Mihályné 10 kr., Márkos Lászlóné 50 kr., id. Márkos Józsefné 60 kr., Benke Ferenczné 1 frt, Márkos Károlyné 50 kr., Benke Sándorné 20 kr., Deák Ferenczné 10 kr., Bába Mózesné 20 kr., Márkos Mihályné 1 frt. Moldoványi Ignáczné 50 kr., id. Bába Jánosné 40 kr., Szász Ferenczné 20 kr., Berde Mihályné 1 frt, Berde Mózesné 50 kr., Berde Terézia 20 kr., Kis Mihályné 50 kr., Márkos Ferenczné 40 kr., Kovácsik Andrásné 30 kr., Kis Jánosné 50 kr., id. Korodi Mihályné 10 kr., Joó Andrásné 10 kr., ifj. Szász Jánosné 20 kr., Benke Andrásné 50 kr., Benke Mózesné 50 kr., Benke Lajosné 30 kr., Deák Györgyné 30 kr., Bedő Imréné 1 frt, ifj. Vaszi Jánosné 20 kr., Balázs Péterné 20 kr., Hosszu Györgyné 1 frt, Berde Jánosné 20 kr., Lőfi Bálintné 20 kr., Kispál Józsefné 10 kr., Jakab Sámuelné 20 kr., Miklós Mihályné 10 kr., Berde Istvánné 30 kr., Zsigmond Károlyné 1 frt, Szász Lukácsné 20 kr., Zoltán ifj. Zsigmondné 50 kr., id. Zoltán Zsigmondné 20 kr., Hosszu Józsefné 20 kr., Benke Sámuelné 50 kr., id. Szász Jánosné 1 frt, Földes Andrásné 10 kr., Katona Istvánné 30 kr., Joó Mózesné 50 kr., Bagoly Jánosné 40 kr., Mezei Zsigmondné 10 kr., Márkos Albertné 50 kr., id. Dobri Mihályné 20 kr., ifj. Dobri Mihályné 10 kr., Vas Györgyné 5 kr., Kovácsik András 1 frt, Kádár Lajosné 50 kr., bitai Varga András 5 frt. Vojkul Andrásné 15 kr., Mezei József 30 kr., Benke Mária és Juliánna 40 kr., Habál Györgyné 10 kr., ifj. Benke János 50 kr., Márkos Sámuelné 50 kr., ifj. Miklós Andrásné 50 kr., özv. Nikola Györgyné 50 kr., Földes Istvánné 20 kr., mlgos Szentiványi Józsefné 2 frt, Hajdu Andrásné 50 kr., Hosszu Istvánné 50 kr., id. Benke János 10 kr., id. Hajdu Mihályné 20 kr., tk. Szentiványi Zsigmondné 1 frt, Korodi Józsefné 40 kr., Bartha Andrásné 1 frt. Benke János két leánya 40 kr., tk. Csia Károlina 1 frt, tk. Koncz Györgyné 2 frt. Összesen **40 frt 75 kr.**

Az ekkla tagjainak forró köszönetet mond

KISS SÁNDOR,
lelkész.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

Folyó 1891-ik év szeptember havába, 1798-ban épült megromlodozott templomunk kijavitása 400 forintba került, most már készen van; s e mellett a templomi székeink, orgonánk, ajtók, ablakok, szóval a templomi felszerelés is. Ez utóbbi célra pár nap alatt ekklesiám hiveitől 60 frt adomány gyűlt.

Mély tisztelettel kérem a tek. Szerkesztőséget, méltóztatssák ez esetet becses lapjában közzétenni és hveim nagy áldozatkészségét nyilvánosan is nyugtáznai; mely áldozat felebarátaink előtt legyen példaadó.

Csókfalva, 1891. decz. 24.

FEKETE JÓZSEF,
unitárius lelkész.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.

T. Bedő Sándor ny. iskolamester neje szül. T e g z ő R ó z á l i a urasszony a s.-kőröspataki unitárius templom szószékére egy csinos takarót ajándékozott, melynek értéke 18 frt. Továbbá özv. B o n c z a G y ö r g y n é szintén a s.-kőröspataki unitárius templom „Urasztalára“ egy csinos selyem terítőt volt kegyes ajándékozni, melynek értéke 7 frt. Mindkettőt pedig megkészítette B e d ő E l i z a kisasszony. Fogadják úgy az adakozók, mint a megkészítő, hibuzgóságra valló eme szép tényeikért az Ekklésia szíves köszönetét. Isten szeresse a jókedvű adakozókat!

S.-Kőröspatakon, 1891. december 26-án.

SIMÓ JÁNOS,
lelkész.

KÖLTŐ SAMUEL,
egyh. gondnok.

A „Keresztény Magvető“ 1892. évfolyamára befizették:

a) 4 frt pártoló díjat:

Bedőházy József, Bedő László, Daniel Gábor, Desbordes August, Gotthárd Zsigmond, Gyulay László, Hajós János, dr. Hajós Béla, Jakab Elek, Jánosi Gergely, Kisegítő Takarékpénztár, Koncz György, Krizsár István, László Ferencz, Májai Béla, Nagy Samu, Sándor József, Schwarcz Károly, Simó Ferencz, Szentiványi Gyula, Szigethy Sándor, Szász Ádám, Tordai unitár. ekklézsia, Veres Ferencz.

b) 2 frt előfizetési díjat:

Ádám Domokos, Balog György, Barabási Ferencz, Biás István, Bartalus János, Binecz Ilka, Bethlen főtanoda, Borbély György Csongvay Lajos, Csizmadia János, Deák Lajos, Domokos Árpád, Elekes József, Fazakas Lajos, Ferenczi Mózes, Grúz István, Galizky Gergely, Gyöngyösi Béla, Imre Lajos, Kisgyörgy Sándor, Keresztesi Pál, Kádár József, Kriza Sándor, Komjátszegi Pál, Kolozsvári kör, Kis Tamás, özv. Koronka Antalné, dr. Kőváry Sándor, Lőrinczi Lajos, Létai Domokos, Lőrinczi Dénes, Máté Lajos, Marosvásárhelyi ref. colleg. könyvtára, Nagy György, Pogány Károly, Péterfi Lajos, Pesti ref. theol. akademia, Péterfi Áron, Péter Sándor, Péter Mihály, Rédiger Samu, Ráth Mór, Sándor Mózes, Sárospataki ref. colleg., Sándor Áron, Sándor Gergely, Sebes Pál, Simén Elek, Schuller József, Szakács Mózes, Szinte Ferencz, Szentiványi Sándor, Székely Mózes, Székely K. József, Tordai unitár. gymnasium, Tana Sámuel, Tóth József, Török Gyula, Varga Dénes, Veres Mihály, Veres László, Veres Ferencz, Warga Lajos, Zsombori János.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden kéthónapban egyszer, legkevesebb 4 iv tartalommal

A Keresztény Magvető a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theismus magasztos eszméit a jelenkor különböző gondolat-áramlatai közt fenntartani, s e mellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

S e végre közöl hit-bölcseleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket s másnemű dolgozatokat, és egyházi beszédeket; s azon kívül az oktatás és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A Keresztény Magvetőt oly dolgozótársak támogatják, kik között hazánk nem egy elsőrangú írójával találkozhatik az olvasó. Külföldről is két jeles állandó munkatársa van.

Pártoló díj: **4** frt; előfizetési ára egész évre: **2** frt. Pártoló- és előfizetési díj és minden közlemény a szerkesztőkhöz intézendő Kolozsvárra.

PÉTERFI DÉNES és KOVÁCS JÁNOS
kiadó-szerkesztők.

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ“ köteteiből a XVIII–XXVI. kapható. Egy kötet ára 2 frt.

CHANNING ÖSZSZES MŰVEI

hat kötetben.

I. kötet: TÁRSADALMI TÁRGYUAK. II. köt. VALLÁSOS TÁRGYU BESZÉDEK. III. köt. ÉLET- ÉS JELLEMRAJZOK. (Bonaparte Fenelon. Milton.) IV. köt. VALLÁSOS TÁRGYUAK. V. TÁRSADALMI ÉS VALLÁSOS TÁRGYUAK. VI. köt. A TÖKÉLETES ÉLET.

Egy kötet ára 1 frt 20 kr. a „K. Magvető“ előfizetőinek postán küldve 70 kr. Kapható szerkesztőségünknel.

A szerkesztőség.